

TARİH ANABİLİM DALI
KONYA MÜZESİNDE BULUNAN PERS SİKKELERİ
HAZIRLAYAN
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Bekir ŞİMŞEK
DANIŞMAN
Doç. Dr. Akın BİNGÖL
KARS-2021

T.C.

**KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

KONYA MÜZESİNDE BULUNAN PERS SİKKELERİ

Bekir ŞİMŞEK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Akın BİNGÖL

Doç. Dr. İbrahim ÜNGÖR

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KARAGEÇİ

KARS-2021

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bekir ŞİMŞEK tarafından hazırlanan *Konya Müzesinde Bulunan Pers Sikkeleri* başlıklı bu çalışma, *[Savunma Sınavı Tarihi]* tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *[başarılı/başarısız]* bulunarak jürimiz tarafından *Tarih Anabilim Dalı*'nda Yüksek Lisans tezi olarak (oy çokluğuyla/birliğiyle) kabul/red edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan	:	İmza:
Üye	:	İmza:
Üye	:	İmza:

ONAY

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../..... tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Unvanı Adı Soyadı

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “**Konya Müzesinde Bulunan Pers Sikkeleri** “ adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Scientific Ethic Statement

I declare that I complied with the rules of academic and scientific ethics from the proposal stage to the process of completion of the study titled “**Persian Coins in Konya Museum**” as a Master Thesis I prepared, that I obtained all information in term Project with the framework of scientific ethics and traditions, that I showed sources to the each quotation I made directly or indirectly in this study I prepared as a term Project in accordance with the writing rules and works which I used have been shown in the bibliography.

... / ... / 2021

Bekir ŞİMŞEK

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT	III
KISALTMALAR	IV
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	V
GİRİŞ	1

I.BÖLÜM

PERS SİYASİ TARİHİ

1.1. Pers Coğrafyası	4
1.2. Pers İmparatorluğunun Kuruluşu	5
1.3. Pers İmparatorluğunun Yükselişi.....	7
1.3.1. Kyros Dönemi (MÖ 559-530).....	7
1.3.2. II. Kambyses Dönemi (MÖ 530-522)	10
1.3.3. I. Dareios Dönemi (M.Ö. 522-486).....	11
1.4. Pers İmparatorluğunun Gerileme Dönemi	13
1.4.1. I. Kserkses Dönemi (M.Ö. 486-465).....	13
1.4.2. I. Artakserkses Dönemi (M.Ö. 465-424)	15
1.4.3. II. Dareios Dönemi (M.Ö 424-404)	16
1.4.4. II. Artakserkses Dönemi (MÖ 404- 359)	16
1.4.5. III. Artakserkses Dönemi (M.Ö. 358-338).....	18
1.4.6. Artakserkses IV Dönemi (M.Ö. 338-336).....	19
1.5. Pers İmparatorluğunun Yıkılışı	19
1.5.1. III. Dareios Dönemi (M.Ö. 336-330) ve Pers İmparatorluğu'nun Yıkılışı	19

II. BÖLÜM

SİKKENİN İCADI VE YAYILMASI

2.1. Sikkenin İcadından Önce Ticaret ve Ödeme Araçları.....	22
2.2. Sikkenin İcadı.....	23
2.3. Sikke Darbı ve Teknikleri	27
2.3.1. Darp (Basma) Tekniği.....	27

2.3.2. Döküm Tekniği	28
2.3.3. Anadolu’da Pers İmparatorluğu Döneminde Sikke Darp Eden Şehirler	29

III. BÖLÜM

PERS SİKKELERİ

3.1. Perslere Ait İlk Sikkeler ve Sikke Tipleri	36
3.1.2. Pers Krallık Basımı Sikke Tipleri	37
3.1.3. Pers Basımı Sikkeler Üzerinde Görülen İşaretler	42
SONUÇ	43
KAYNAKÇA	47
KATALOĞ	54
EKLER	66
ÖZGEÇMİŞ	69

ÖNSÖZ

“Konya Müzesinde Bulunan Pers Sikkeleri” başlıklı bu tez çalışmamda Pers tarihi ile ilgili bilgiler vererek, sikkelerin tarih sahnesine çıkışları, sosyal, ekonomik ve kültürel alanda ki etkileri Anadolu’da iki yüz yıla yakın hâkimiyet kuran Perslerin kendilerine özgün Pers sikkeleri üzerinden bilgiler sunulmaktadır.

Yüksek Lisans eğitimimde ve tez yazım süresince beni sürekli çalışmaya sevk eden, yol gösteren bilgi ve birikimlerini her daim paylaştan danışman hocam Sayın Doç. Dr. Akın BİNGÖL’e ve her konuda yardımlarını esirgemeyen Sayın Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Karageçi’ye Kafkas Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyelerine teşekkürü bir borç bilirim.

Konya Müzesinde bulunan tezimin konusu Pers Sikkelerini çalışa bilmem için gerekli izni veren Konya Arkeoloji Müzesi Müdürü Ömer Faruk TÜRKKAN ve çalışma aşamamda destek ve yardımlarının esirgemeyen müze personeli Arkeolog Hasan OĞUZ’a, ve diğer Konya Müzesi çalışanlarına teşekkür ederim.

Hayatta bu aşamalara gelene kadar her zaman desteklerini hissettiğim anne ve babama çalışmalarım esnasında kendilerine yeterince zaman ayıramadığım değerli eşim Emine ŞİMŞEK’e, evlatlarım Mustafa, Elif ve Betül’e sevgi ve şükranlarımı sunarım.

Kars-2021

Bekir ŞİMŞEK

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI
KONYA MÜZESİNDE BULUNAN PERS SİKKELERİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Bekir ŞİMŞEK
Doç. Dr. Akın BİNGÖL
2021- V+69

ÖZET

M.Ö. 550 yılında Medleri yıkarak Pers İmparatorluğunu kuran II. Kyros Pers İmparatorluğunun da temellerini atarak Anadolu'nun Ege kıyılarından Hindistan içlerine günümüz Mısır da Nil deltasından Hazar denizi kıyılarına kadar olan bölgeyi kapsayan büyük bir imparatorluk kurmuştur. Persliler fethettikleri ülke ve milletlere hoş görüyle yaklaşmış kendilerine itaat ettikleri sürece inanış, kültür ve sanatlarına müdahale etmemişlerdir.

Medleri tarih sahnesinden silen II. Kyros doğrudan Med topraklarının varisi olmuştur. Batıda Anadolu'da zamanının güçlü devleti Lydialılar ile Anadolu toprakları için mücadeleye girişmiştir. M.Ö. 547 yılında Lydia kralı Kroisos ile II. Kyros arasındaki savaş sonrasında Kroisos yenilmiş başkent Sardes Persler tarafından ele geçirilmiştir. Lydia Devleti yıkılarak Anadolu'da yaklaşık iki yüz yıl sürecek Pers egemenliği başlamıştır. Persliler ilk defa sikke ile Sardeste karşılaşmışlardır. Persler I. Darius'un tahta çıkana kadar ki yaklaşık 30 yıl boyunca Kroisos sikkelerini kullanmışlar, I. Dareios ile kendilerine ait ilk özgün Pers sikkelerini darp ederek ufak değişiklikler olsa da İmparatorluk yıkılana kadar basımına devam etmişlerdir.

Bu çalışmada satın alma yolu ile Konya Müzesi envanterine kazandırılmış 24 adet Pers İmparatorluk sikkesi incelenmiştir. Sikkeler dört ana grup içerisinde incelenerek katalok bölümünde sikkelerin ön-arka yüz fotoğrafları altında katalog no, müze envanter no, sikke ön-arka yüz bilgileri, dönemi, madeni, ölçüsü, ağırlığı, buluntu yeri ve referansı verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Konya Müzesi, Pers İmparatorluğu, Sikke

KAFKAS UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY
DEPARTMENT OF ANCIENT HISTORY
PERSIAN COINS IN KONYA MUSEUM
MASTER THESIS
Bekir ŞİMŞEK
Assoc. Prof.Dr. Akın BİNGÖL
2021- V+69

ABSTRACT

B.C. In 550, he founded the Persian Empire by destroying the Medes. Kyros laid the foundations of the Persian Empire and established a great empire covering the region from the Aegean coast of Anatolia to India, from the Nile Delta to the shores of the Caspian Sea. The Persians tolerated the countries and nations they conquered and did not interfere with their faith, culture and arts as long as they obeyed them.

Cyrus II, who ended the reign of the Medes, directly became the heir of the Medes. In the West, Anatolia, along with the Lydians, the powerful state of its time, also began to fight for Anatolian territory. B.C. In 547, with the Lydian king Croesus II. After the war between Cyrus, Croesus was defeated and the capital Sardes was captured by the Persians. The state of Lydia was destroyed and Persian rule began in Anatolia, which would last for about two hundred years. Persians first encountered coins in Sardes. Persians I They used Croesus coins for about 30 years until Darius ascended the throne. They minted the first original Persian coins belonging to them with Dareios although there were minor changes they continued to print them until the Empire was destroyed

24 Persian imperial coins found in the inventory of Konya Museum were examined. Coins are examined in four main groups and catalogue no, museum inventory No, Coin front –back Information, period, mine, size, weight, location and reference are given under coin front-back photos in catalog section.

Keywords: Konya Museum, Persian Empire, Coins

KISALTMALAR

AE	: Bronz
Ağ	: Ağırlık
AR	: Gümüş
A.Y.	: Arka Yüz
BMC Arabia	: Catalogue of the Greek Coins of Arabia Mesopotamia and Persia
Carradice	: The Regal Coinage of the Persian Empire (Ed.) I. Carradice, Coinage and Administration in the Athenian and Persian Empires, BAR Internation Series 343, London, ss. 73-108
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
gr	: Gram
Kat. No.	: Katalog Numarası
Mad.	: Maden
mm	: Milimetre
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
Ö.Y.	: Ön yüz
Ref.	: Referans
SNG Kayhan	: Sylloge Nummorum Graecorum, Turkey 1
s.	: Sayfa
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: Ve Devamı
yak.	: Yaklaşık
yy.	: Yüzyıl

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil:1.** Pers Sikke Tipleri. İren, K., Karaöz, Ç., Kasar, Ö., Persler *Anadolu'da Kudret ve Görkem*, (Ed. N. Tekdemir) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s.104.105. 41
- Şekil: 2.** Pers sikkeleri üzerinde görülen Puckmarklar. Konya Müzesi Katalog No:21 Müze Envanter No: 7881, Katalog No: 23 - Müze Envanter No: 10252..... 42

GİRİŞ

İki kıtayı birleştiren jeopolitik olarak kara ve deniz ulaşımı yollarının kesişiminde yer alan Anadolu verimli toprakları zengin akarsu kaynakları ve maden yataklarıyla ilk çağlardan buyana iskân görmüş birçok medeniyet ve uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Bu özelliklerinden dolayı Anadolu toprakları sayısız istilaya uğramış ve birçok devletin mücadelesine sahne olmuştur.

Anadolu'da birçok medeniyetin kesişim noktasında yer alan kültür başkentlerinden biriside Konya şehridir. Konya şehri ismini 5000 yıl önce Luvi halkının verdiği İkkuwaniya'dan almıştır. Lukkawaniya Ülkesi içinde yer alan Konya kentinin adı ise *Ik-ku-ua-ni-ia* idi¹. Klasik devirde Konya ili bölgesi Lykaonia adıyla bilinirken M.Ö. II. Binde Luvilerin toprakları anlamında Lukkavaniya ismi kullanılmaktadır². Konya bölgesi M.Ö. 1725 yılı sonrasında Hitit Devletinin³ sonrasında Frigler'in egemenliğine girmiş, Kimmerlerin saldırıları Frig Devletini yıkılmasına sebep olmuştur.⁴ Kimmerler sonrası Lydialılar bölgeye egemen olmuşlarsa da M.Ö. 547 yılında Perslerin Lydialıları ortadan kaldırmasıyla Anadolu ortalama iki yüz yıl sürecek Pers hâkimiyetine girmiştir.⁵ Büyük İskender'in M.Ö. 334 Granikos, M.Ö. 333 İssos savaşıyla Pers İmparatorluğunu yıkmasıyla⁶ Mekodanların egemenliği altına girmiş, İskender sonrası Hellenistik Krallıklar, Galatlılar M.Ö 278-166, Bergama Krallığı M.Ö. 188-129, Roma M.Ö. 129- M.S. 330, Bizans, Araplar, Selçuklu, Osmanlı İmparatorluğu hakimiyeti altında kalmıştır.

Bulunduğu konum itibarıyla Anadolu tarihinde önemli bir yeri olan Konya ili etrafında eski çağlardan beri kurulmuş birçok antik kent ve höyükler bulunmaktadır.

¹ Emmanuel Laroche, "Toponymes Hittites dans Le Turquie Moderne", Türk Tarih Kongresi Bildirileri, IX-1, Ankara, 1981, s. 221-225; Heinric Otten, *Die Bronzetafel aus Boğazköy, Ein Staatsvertrag Tuthalijas IV*, Wiesbaden, 1988; Hasan Bahar, Güngör Karauğuz, Özdemir Koçak, *Eskiçağ Konya Araştırmaları I (Phrygia Paroreus Bölgesi: Anıtlar, Yerleşmeler ve Küçük Buluntular)*, FS Yayınları, Konya 1996, s. 51; Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları: 7, Konya, 2015, s.272.

² H.J.Houwink Ten Cate, *The Luwian Population Groups of Lycia and Cilicia Aspera During The Hellenistic Period*, Leiden 1961, s. 195-200.

³ Sedat Alp, *Hitit Çağında Anadolu, Çivi yazılı ve Hiyeroglif yazılı Kaynaklar*, Tübitak, İstanbul, 2000, s. 59.

⁴ M. Taner Tarhan, "Eskiçağ 'da Kimmerler Problemi", VIII. Türk Tarih Kongresi, I, Ankara, 1979, s. 355-369.

⁵ Veli Sevin, *Lydialılar, Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi 1*, Görsel Yayınlar, 1982, İstanbul, s.291.

⁶ Mehmet Özsait, *İlkçağ 'da Pisidya*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Matbaası, İstanbul, 1980, s.125-128.

Bu tarihi yerlerde yapılan arkeolojik kazılar ve satın almalarla müzeye çok sayıda farklı devir ve devletlere ait sikkeler ve arkeolojik eserler kazandırılmıştır.

İnsanoğlunun göçebe hayattan yerleşik hayata geçmesiyle ticarete ödeme kolaylığı için farklı arayışlar içine girmiştir. İnsanların göçebe yaşamlarında ihtiyaçları olan eşyaları değiş tokuş yöntemiyle tedarik ettikleri, bundan dolayı çeşitli zorluklarla karşılaştıkları bilinmektedir. Alış verişlerde ürünlerin değer tespiti zorunluluğunun ortaya çıkması ile bir ölçü birimine ihtiyaç duyulmuş böylece ilk olarak hayvanlar bir ölçü birimi olarak kullanılmıştır. Zamanla hayvan para sisteminin ihtiyacı karşılayamaması bundan vaz geçilmesine sebep olmuştur. Değişiklik sonrası yeni para sistemi olarak madenden yapılmış üçayaklı kazanlar, kürekler, çift ağızlı baltalar ile takı olarak kullanılan bilezik, yüzük ve küpe gibi metal eşyalar kullanılmaya başlanmıştır⁷. Dünyanın çeşitli yerlerinde Farklı zamanlarda ve değişik bölgelerde yeryüzü şartlarına ve insanların yaşayış biçimlerine göre ticarete para olarak çeşitli nesneler kullanılmıştır⁸.

Sikke; İnsanların ticaret ve alışverişlerinde ödeme vasıtası olarak işlev gören, kullanılacak metal ve ağırlığının ayarlanmış, metal üzerinde basımı gerçekleştiren devletin sembol ve işaretlerini taşıyan, basımı gerçekleştiren devlet tarafından istendiğinde tekrar geri almayı taahhüt edilen yuvarlak formda küçük madeni parçadır. Sikkelerin ortaya çıkması para olarak kullanılan diğer ürünleri ortadan kaldırmış ödemeyi standarda sokmuştur⁹.

Sikkeler üzerlerinde bulundurdıkları görsel ve yazılı tarihsel veriler sunan, basıldıkları dönemle ilgili siyasi, ekonomik, toplumsal hayat, kazanılan zaferler, yapılan antlaşmalar mimari yapılar, kurulan birlikler, mitolojik konular, dini inançlar, mabetler, tapınma biçimleri, dönemin yöneticileri ve toplumların ulaştıkları kültürel ve sanatsal seviyeleri hakkında önemli, doğru bilgiler barındıran, arkeolojik bulgulardır.

Tarihi kaynaklar ve arkeolojik veriler ilk sikkeleri Tarihte M.Ö. VII. yy. ortalarında Lydia Devleti başkentleri Sardes'te elektron madeninden darp etmeye başlamıştır.

⁷ Cevat Başaran, *Arkeolojiye Giriş*, Akademik Araştırmalar, Erzurum, 1998, s.244; Atlan, *Grek Sikkeleri*, s.12,13.

⁸ Ian Carradice ve Martin Price, *Helen Dünyasında Sikke*, (Çev. O. Tekin), Homer Kitapevi, İstanbul, 2001, s.14.

⁹ Atlan, *Grek Sikkeleri*, s.12; Tekin, *Antik Nümismatik ve Anadolu*, s.19.

Sikkenin ticarete getirdiği kolaylık sayesinde kısa sürede ilk etapta İonia bölgesi şehirlerinde daha sonra tüm Batı Anadolu, adalar ve tüm Yunanistan'da darp edilerek kullanılmaya başlamıştır. Perslerin sikke ile karşılaşması M.Ö. 547 yılında Lydiaları yenerek Sardesi almaları ile olmuştur. Yaklaşık 30 yıl Lydia sikkeleri kullanan Persler, I. Dareious ile birlikte kendilerine özgü üzerinde ok atan, hançer tutan koşar vaziyette Pers imparatoru figürleri bulunan sikkeler çok az değişikliklerle altın ve gümüş olarak yıkılana dek iki yüz yıl basılmaya devam edilmiştir.

Perslerin Anadolu istilasını ile Pers – İon kenleri, Pers – Yunan savaşları M.Ö. V. yy. başından sonuna kadar devam etmiştir. Atina – Sparta arasındaki güç mücadelesi Perslerin bu iki güç arasında denge siyaseti izlemesi zayıf oldukları dönemde dahi Batı Anadolu'da politik ve askeri olarak etkin oldukları görülmektedir.

Persler ele geçirdikleri toprakları yönetmek için II. Kyros'un uygulamaya koyduğu satraplık¹⁰ adı verilen, insanların etnik bölgelere ayrılmasıyla oluşturulan I. Dareios tarafından sağlam temellere oturtulan bölgesel bir yönetim sistemi meydana getirilmiştir. Satraplıkların başında Büyük Pers Kralının atadığı Satrap olarak adlandırılan yöneticiler bulunmaktadır. Anadolu'da Sart- Sardes, Daskleion (Ergili), Halikarnassos (Bodrum) önde gelen satraplık merkezleridir¹¹.

“Konya Müzesinde Bulunan Pers Sikkeleri” isimli çalışmada Konya müzesine satın alma yoluyla kazandırılmış Anadolu'da iki yüz yıl hüküm süren farklı yıllara ait müze envanterine kayıtlı 24 adet Pers İmparatorluk basımı sikkeler detaylı ve çok yönlü bir şekilde incelenmiştir.

¹⁰ Satraplık, Perslerde ilk olarak II. Kyros'un uyguladığı ve Pers İmparatorluğu yıkılana dek devam ettirilen devlet yönetiminde kolaylık sağlanması için fethedilen topraklarda halkın etnik yapısı göz önünde bulundurularak oluşturulan yönetim birimidir.

¹¹ Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.99.

I.BÖLÜM

PERS SİYASİ TARİHİ

1.1. Pers Coğrafyası

İran boylarının ilk devlet kurduğu topraklar Mezopotamya'nın doğusunda olup, bu toprakların büyük bir bölümünü batıda Zagros Dağları, kuzeyde Hazar Denizi, güneyde Basra Körfezi ile sınırlı geniş İran yaylasını kapsamaktadır¹².

Haritaya bakıldığında da görüldüğü gibi Medlerin ve Perslerin yaşadığı İran coğrafyası, birçok yayladan ve yaylaları çevreleyen yüksek sıradağlardan oluşan büyük bir coğrafyadır. Yüksekliği 1.500 m aşan sıradağlar arasında en geniş ve yüksek olanı Zağros Dağları'dır. Kuzeyde bulunan Elbruz Dağları da geniş ve yüksek dağ silsilelerinden biridir. Bu dağ silsilelerinin arasında havzalar ve yaylalar yer alır¹³.

Gerek madencilik gerekse tarıma elverişli, verimli bir toprak yapısına sahip olan bu bölgeler, M.Ö. II. binlerde İran dilleri konuşan ilkel topluluklar tarafından iskân edilmiştir. Pers İmparatorluğu öncesinde İran'da Elam ve Med Krallığı olarak adlandırılan siyasi oluşumlar bulunmaktadır. Bugünkü İran devleti sınırlarında kurulmuş olan Perslerle ilgili ilk bilgilere antik kaynaklardan ve yazarlarından öğrenmekteyiz. Ünlü antik tarihçi Herodotos "Perslere Yunanlılar Kephen veya Parsa, Perslere komşuları ise Artae derlerdi"¹⁴.

Persler, Büyük Kyros (M.Ö. 559-530) zamanında güçlerini Medlere karşı birleştirmişlerdir. M.Ö. 550 yılında, başta anayurtları Persia olmak üzere, batıda Halys (Kızılırmak) Irmak'a değin uzanan Küçük Asya, ya da Ön Asya olarak adlandırılan bölgedeki kentleri de içine alan büyük Pers İmparatorluğu'nu kurmuşlardır. Pers İmparatorluğu içerisinde farklı dil, din ve etnik kültüre sahip insanları barındırmasıyla bir dünya imparatorluğu olarak adlandırılmıştır.

¹² Vladimir Nikolaevic Diakov ve Sergei Ivanovich Kovalev, *İlk Çağ Tarihi, Cilt:1 (Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan)*, (Çev. Özdemir İnce), Yordam Kitabevi, İstanbul, 2008, s.191.

¹³ Akın Bingöl ve İbrahim Üngör, "İskender'in Rüyası: Persler" *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi* Sayı: 35, Eylül- Ekim 2015, s. 31.

¹⁴ Herodotos, *Herodot Tarihi* (Çev. Müntekim Ökmen), Remzi Kitabevi. İstanbul, 1983, VII. 94.

İmparatorluğun sınırlarının Sogdia¹⁵ ötesindeki Sakalardan, Nubya¹⁶’ya, Hindistan’dan Libya’ya kadar uzandığı Dareios’un yazıtlarında bizzat vurgulanmıştır¹⁷. Persler İran merkez olmak üzere VI. yy. ikinci yarısından itibaren bütün Yakındoğu ile Yunanistan’dan İndus vadisine, Mısırdan Orta Asya ya kadar olan kesimleri içine alan büyük bir devlet kurmuşlardır¹⁸.

1.2. Pers İmparatorluğunun Kuruluşu

M.Ö. VI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren 50 yıllık bir sürede Eskiçağ dünyasının gördüğü en geniş sınırlara sahip ilk devleti olan Ahamenidler tarihçiler tarafından kabul edilmiş üç Pers imparatorluğunun ilki ve en büyüğüdür. Adını hanedanın kurucusu Ahamenes’ten alan imparatorluk, Kuzey Yunanistan’dan Kuzey Hindistan’a kadar bütün Yakındoğu’yu ve Mısır’ı hâkimiyet altına alarak, bugün Orta Asya olarak adlandırılan coğrafyaya kadar genişlemiştir. Çeşitli kaynaklarda Parsalar, Parsualar, Farslar gibi çeşitli adlarda anılan Persler, M.Ö. II. Binde Hazar Denizi’nin güneyine ilerleyen Hint-İranlı büyük göç dalgasıyla gelen kabilelerin içindeyken M.Ö. 1850’lerde onlardan ayrılarak Urmiye Gölü’nün batısına yerleşmişlerdir. Ahamenid adından ziyade Pers adıyla anılan bu devletin çekirdek topraklarını, Zağros dağlarının güneyinde yer alan, tarihi adıyla Persia, günümüzdeki adıyla Fars eyaleti oluşturmaktadır. Büyük göçle Urmiye gölünün batısına yerleşen Orta Asya kökenli bu çoban toplulukların¹⁹ “Med” ve “Pers” isimlerine, günümüzde Londra’da British Museum’da bulunan, Asur kralı Salmanassar III’e ait M.Ö. 835 senelerine tarihlenen Siyah Obelisk olarak bilinen, yazıtta görülmektedir²⁰. Şamsi-Adad V’e ait bir yazıt da Medlere ait bilgilerin olduğu başka bir Assur kaynağıdır²¹. Assur krallarının devamlı olarak Medler üzerine düzenlediği seferler kendi

¹⁵ Sogdia, dönemlere göre sınırları değişiklik gösteren, genel olarak Sirderya (Seyhun) nehri ve Amu Derya (Ceyhun) nehirleri arasındaki Maverâünnehir bölgesinin bir bölümü. Bugünkü Özbekistan ve kısmen Tacikistan sınırlarındaki bölge.

¹⁶ Nubya, Antik Mısırdaki ülkenin güneyini oluşturan bölgeye verilen isimdir.

¹⁷ Joseph Wiesehöfer, *Antik Pers Tarihi*, (Çev. Mehmet Ali İnci), Telos Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 25.

¹⁸ Marc Van de Mieroop, *Eski Yakındoğu Tarihi MÖ 3000-323*, (Çev. Sinem Gül), Homer kitabevi, İstanbul, 2018, s. 252.

¹⁹ Bingöl ve Üngör, “İskender’in Rüyası: Persler”, s.31.

²⁰ Ekrem Memiş, *Eski Çağ Medeniyetleri Tarihi*, Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa, 2006, s.176; Daniel D. Luckenbill, *Ancient Records of Assyria and Babylonia I*, Chicago, 1926, s.581.

²¹ Robert Rollinger, “Med Krallığı: Hayalet İmparatorluk”, Son Tunç Çağı’ndan Helenistik Dönem Anadolu’nun Arkeoloji Atlası 2, 2012/01, (Ed. Necmi Karul), Doğan Burda Yayınları, İstanbul, 2012, s.180.

kaynaklarında bolca yer almaktadır. Assur kaynaklarında Hemedan bölgesinde ki boylar “Amadai” ve “Madai” adıyla anılırken, Pers kaynaklarında, bu boyların bulundukları coğrafya Matapim, halk ise Mata olarak anılmaktadır²².

Perslere dair bilinen ilk veriler M.Ö. 844 tarihli Asurlulara ait yazıtlarda karışılmaktadır. Bu kitabelerde “Parsu” olarak adlandırılan Perslerin Urmiye Gölü çevresinde Medler ile birlikte yaşadıkları bilinmektedir. Persler ve Medler, Asurlulara iki yüzyıl boyunca vergi vermişlerdir²³. Persler’in, Elam’ın Asurlular tarafından mağlup edilmesinden sonra, kuzeyde Basra körfezine komşu dağlık bölgelere doğru ilerledikleri görülür²⁴.

Perslerin bir müddet Medlerin egemenlikleri altında bulundukları bilinmektedir. Ahameniş boyu, birlik halinde olmayan Pers kabilelerini bir araya getirerek siyasal bir güç meydana getirmiştir. Akhameniş hanedanlığının yazılı kaynaklar vasıtasıyla bilinen ilk yöneticisi Teispes’dir. Teispes, Asurluların Elam Krallığını yıkmasıyla oluşan otorite boşluğunu değerlendirerek Pers kabilelerini bir araya getirerek Asur etkisinin azalmasıyla topraklarını genişletmiştir. Teispes sonrası yerine geçen I. Kyros ve I. Kambyses yönetiminde Medler ile Persler barış içinde yaşamaktadırlar²⁵. Med kralı Astyages kızı Mandane ile Pers prensi I. Kambyses’in evliliğinden dünyaya gelen II. Kyros²⁶ Pers boylarını bir araya getirerek dağılmayı önlemiş sonrasında II. Kyros dedesi Med Kralı Astyagesi yenerek Med Devletine son vermiştir²⁷. Persler günümüz İran coğrafyasında II. Kyros yönetiminde Medlerin yerine geçmiştir²⁸.

Persler köklerinin dayandığı Akamenes’ten (yaklaşık M.Ö. 685-650) dolayı bilim insanları tarafından Ahamenişler-Akamenidler olarak isimlendirilmektedir. Bu isimlendirmenin meydana gelmesinde Akamenes’in, çeşitli tarihi dokümanlarda Perslerin atası olarak gösterilmesi etkili olmuştur. Akamenes ismi, Persçe yazılı altın

²² M. Şemsettin Günlaltay, *İran Tarihi (En Eski Çağlardan İskender’in Asya Seferine Kadar) I*, T.T.K. Ankara, 1948, s.99.

²³ Ali Çimen, *Tarihi Değiştiren İmparatorluklar*, Timal Yayınları, İstanbul, 2010, s.32-33.

²⁴ Diakov ve Kovalev, *İlk Çağ Tarihi I (Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan)*, s.216.

²⁵ Esma Reyhan ve Tülin B. Cengiz, *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2015, s. 257.

²⁶ Herodotos, I, 108.

²⁷ Günlaltay, *İran Tarihi (En Eski Çağlardan İskender’in Asya Seferine Kadar) I*, s.122-124; Çimen, *Tarihi Değiştiren İmparatorluklar*, s.32-33.

²⁸ Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisi (Başlangıçtan Perslere Kadar)*, Der yayınları, İstanbul, 2003, s. 269.

bir plâka üzerinde,²⁹ Pers Kralı I. Darius'un (M.Ö. 522-486) ünlü Behistun Kitabesinde,³⁰ II. Kyros'un (M.Ö. 559-530) başkenti Pasargadai' da ki kitabelerinde ve Herodotos'un Tarih'inde görülmektedir³¹. Pasargadai' da ki kitabelerinde "Ben Ahamenişli/Akamenidli Kyros'um" sözü görülmektedir. Bu yazıtların II. Kyros zamanında yazılmış olduğunu varsayımına götürse de genel görüş bu yazıtların I. Darius zamanında yazıldığı yönündedir³².

M.Ö. 5. yüzyılda yaşamış Antikçağ yazarlarından Herodotos'a göre, Persler çeşitli boylardan oluşmaktadır ve bu boylardan en soylu olanı Pasargadai boyudur. Pers kralları bu boyun kollarından biri olan Ahamenişlerden/Akamenidlerden gelmektedir³³. II. Kyros hakkında bilgi veren Ksenophon'a (M.Ö. 430-355) göre ise II. Kyros'un atalarının soyunu Perseus'la ilişkilendirmektedir³⁴.

Kyakseres'in (M.Ö.585) ölümü sonrası yerine geçen Astyages, Medlerin son yöneticisidir. Astyages M.Ö. 550 de Pers tehlikesini ortadan kaldırmak üzere sefere çıkmış ancak başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Astyagesi mağlup eden II. Kyros bununla yetinmeyip Medlere karşı saldırıya geçerek başkent Ekbatanayı alarak gücünün zirvesinde bulunan Med Devletini tarih sahnesinden silmiştir³⁵.

1.3. Pers İmparatorluğunun Yükselişi

1.3.1. Kyros Dönemi (MÖ 559-530)

II. Kyrosla (M.Ö. 559-530) başlayıp M.Ö. 486-465 Kserkses'in idaresine kadarki zaman Pers Devletinin yükselme ve yayılma dönemi olarak kabul edilir. II. Kyros dedesi Med Kralı Astyages'i M.Ö. 550 de yenerek esir etmesi sonucu Med Devleti tarihten silinmiş, Bugünkü İran toprakları merkez olmak üzere Anadolu'da

²⁹ Olivier Casabonne, *Akamenid İmparatorluğu*, Arkeo Atlas, 6/2007, s.24.

³⁰ Pierre Briant, *From Cyrus to Alexander A History of the Persian Empire*. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns. 2002, s. 16.; Bruce Lincoln, *Religion, Empire, and Torture: The Case of Achaemenian Persia*, with a Postscript on Abu Ghraib, Chicago & London: The University of Chicago Press, 2007, s.4.

³¹ François Vallat, *Darius: Le Grand Roi. (Direction: Jean Perrot). Le Palais de Darius à Suse*. 2010, Paris: Presses de l'université Paris-Sorbonne, s. 58; Briant, *From Cyrus to Alexander A History of the Persian Empire*, s.111.

³² David Stronach, *Cyrus and Pasargadae*. (Edited by: Touraj Daryaei). *Cyrus the Great An Ancient Iranian King*. Santa Monica: Afshar Publishing, 2013, s.70-71.

³³ Herodotos, I. s.125.

³⁴ Ksenophon, *Kyros'un Eğitimi (Kyrou Paideia)*. (Çev. Furkan Akderin), Alfa Yay. İstanbul, 2007, I. s. 2.

³⁵ J. M. Roberts, *Dünya Tarihi I*, (Çev. İdem Erman), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2011, s.163.

Kızılırmak'a kadar olan bölgeyi içine alan Pers krallığının ortaya çıktığı görülmektedir³⁶. Pers İmparatorluğunun kurucusu Anzanlı/Persialı Kyros'un tahta çıkışı M.Ö. 559 olarak kabul edilir. Yunanlı yazarlar Herodotos ve Ktesias'a göre II. Kyros, Pers kralı olarak 29 yıl tahtta kalmıştır. Babil belgelerine göre de II. Kyros, M.Ö. 530 tarihinde ölmüştür³⁷.

Kyros II, M.Ö. 559'da Pers tahtına çıktığında çevresinde, zamanın en güçlü devletleri, Mısır, Lydia, Med ve Babil krallıkları hüküm sürmektedir. Ancak, iyi bir siyasetçi ve teşkilatçı karaktere, zamanının çok ilerisinde bir askeri dehaya sahip olan Kyros II kısa süre de çeşitli toplulukları ve ülkeleri, kurduğu güçlü ve disiplinli ordusu sayesinde kendi idaresine alacaktır. İlk önce yaptığı siyasal anlaşmalar (Babil Kralı Nabonidus) ve adam satın almalar (Med Kralı Astyages'in veziri Harpagos) sonucunda üç yıl savaştığı dedesi Med kralı Astyages'i yenerek, başkenti Ekbatana'yı da alacak ve Med Krallığının varisi olacaktır³⁸. II. Kyros M.Ö. 550 senesinde Med kralı aynı zamanda da dedesi Astyagesi yenerek Pers ve Medlerin lideri konumuna gelmiştir. Bu durum karşısında Lydia kralı Kroisos Pers tehlikesini önlemek ve topraklarını genişletmek için Perslere karşı bir sefer hazırlığına girişmiştir³⁹.

M.Ö. 1. Binde ortaya çıkan Lydia devleti günümüzde Anadolu'da Ege bölgesinde bulunan Küçük Menderes ve Gediz ırmakları arasında kalan bölgeye de adını vermiştir. Bölgenin kuzeyinde Mysia güneyinde Kria bölgesi yer alırken doğusunda Frigya batı kısmında ise İonia ve Aiolis bölgeleri bulunmaktaydı⁴⁰.

Medlerin yıkılmasıyla Med ve Lydia Devletlerinin M.Ö. 585 yılında imzaladıkları antlaşmada doğal olarak sona ermiştir. II. Kyros Lydia kralı Kroisos'un doğuya yapacağı bir sefere hazırlıksız yakalanmamak ve Kızılırmak'a kadar sınırı bulunan

³⁶ Arif M. Mansel, *Eski Doğu ve Yunan Tarihinin Ana Hatları*, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul, 1945, s. 189; Şemseddin Günaltay, *İran Tarihi I (En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar)*, TTK Basımevi, Ankara, 1948, s.133-134.

³⁷ Amelie Kuhrt, *Eski Çağ'da Yakındoğu (MÖ 3000-330) II*, (Çev. Dilek Şendil), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 353.

³⁸ Bingöl ve Üngör, "İskender'in Rüyası: Persler" s.35; Briant, *From Cyros to Alexander A History of the Persian Empire*, Indiana, 2002, s. 31.

³⁹ Nicholas Cahill, "Sardeste Pers Tarihi", (Çev. G. Eren ve F. Can), *Lidyalılar ve Dünyaları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s.339.

⁴⁰ Esmâ Reyhan ve Tülin B. Cengiz, *Eskiçağ tarihi ve uygarlıkları El Kitabı*, Grafiker Yay. Ankara, 2015, s.147-148.

Lydia krallığını ortadan kaldırmak için savaş hazırlıklarına başlamıştır⁴¹. M.Ö. 547/546 senesinde Anadolu'yu hakimiyeti altına alan Akhamenid Devleti siyasi gücü İç Batı Anadolu, Doğu, Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki topluluklar ve kültürler üzerinde varlığını hissettiriyordu⁴².

Her iki ordu M.Ö. 547 yılının sonbaharında Pteria (bugünkü Yozgat ili sınırlarında bulunan Kerkenez Dağı) önüne kamp kurdu. İki ordu arasında galibi belli olmayan çatışmalar sonunda kış aylarının yaklaşması hem de daha kuvvetli ordu toplama düşüncesiyle Kroisos, baharda saldırmak için Sardes'e geri dönmeyi kararlaştırdı. Sardes'e dönen Kroisos yanlış bir kararla ordusunda bulunan paralı askerleri baharda tekrar toplamak için terhis etti. Kyros ise beklemek ya da geri dönmek yerine Kroisos'u takip ederek Sardes'i kuşattı. Kroisos bu kuşatmanın uzun süreceğini düşünerek müttefiklerinden yardım istedi ancak düşündüğü gibi olmayarak günler sonra Sardes düştü ve Pers ordusu şehri ele geçirdi M.Ö. 546⁴³. Lidya kralı esir edildi, Kyros, Kroisos'u öldürmeyerek onun tecrübesi, bilgisi ve danışmanlığından faydalanmıştır⁴⁴.

Lydia zaferinden sonra Anadolu da ki işleri komutanlarına devreden Kyros Babil Devletine sefer düzenleyecektir sebebi de hazırdır; Babil hükümdarı kendisine karşı Kroisos'un ittifakına katılmıştır. Bu arada Babil tahtında Nabonidus oturmakta idi. Babil seferinden önce Kyros İran'ın doğu tarafında bulunan kavimleri itaati altına almak için Asya'nın iç kısımlarına doğru sefere çıktı (M.Ö. 546-539) Hazar Denizi ile İndus arasında bulunan topraklarda yaşayan halklarla savaşarak Baktariyan bölgesi, Marjiyana (Horasan), Suğdiyana (Maveraünnehir), Harezm fetinden sonra Sirderya (Seyhun) ya kadar ilerledi. Orta Asya üzerinden gelebilecek akınlara karşı birçok kale inşa ettirmiştir⁴⁵.

⁴¹ Oğuz Tekin, *Eski Anadolu ve Trakya, Ege Göçlerinden Roma İmparatorluğu'nun İkiye Ayrılmasına Kadar (MÖ 12.-MS 4. Yüzyıllar Arası)*, İletişim Yay. İstanbul, 2007, s.53; Amelie Kuhrt, "Pers İmparatorluğu Anadolu'da Persler", *Aktüel Arkeoloji* Sayı 25, İstanbul, 2012, s.24-37; Bingöl ve Üngör, *İskender'in Rüyası: Persler*, s.36.

⁴² Ceylan, Kozbe, Polat, Sivas, Sivas, Şahin vd. *Türkiye Demir Çağı Araştırmaları Üzerine Değerlendirmeler*, <https://www.academia.edu>.

⁴³ Herotodos, I, 80-85

⁴⁴ Sevgi Sarıkaya, "Astyages ve Kroisos'un Sonu", *Aktüel Arkeoloji*, Sayı:25, (2012), s.38-51. İstanbul, Pasifik Ofset.

⁴⁵ Şemseddin Günaltay, *İran Tarihi En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar*, Cilt I, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s.141-142.

Kyros, Ceyhun (Amuderya) ırmağını geçerek Sirderya ırmağına, buradan da İndus Nehri'ne geldi. İndus nehri bölgelerinde fazla durmayıp batıya yöneldi ve Babil şehri önüne gelerek şehri kuşattı⁴⁶. Kyros Babil'e geldiğinde, Nabonaid kentte değildi, babası adına şehri yöneten oğlu Baltazar vardı. Kyros Babil'i almak için Babil'in ileri gelinleriyle anlaşarak kendi tarafına çekmişti. İlk önce savaşarak Dicle üzerindeki Opis'i sonrasında savaşmadan teslim olan Babil'i fethetmiştir M.Ö. 20 Mart 538⁴⁷.

Kyros II, Yaksart (Sirderya) ötesinde yaşayan Massagetlerin, imparatorluk arazisine yaptıkları saldırıları önlemek için Kraliçeleri Tomris ile evlenmek istemiş, bunun tuzak olduğunu düşünen Tomris teklifi reddetmiştir. Bu cevaba kızan Kyros, Seyhunu geçeret Massagetlerin topraklarına girmiş, Tomris'in büyük oğlu Spargapises komutasındaki öncü birliği yenerek prensi esir almıştır. Esir düşmeyi hazmedemeyen prensin intihar etmesi üzerine oğlunun intikamını almak için Tomris, büyük bir orduyla Kyros'un üzerine saldırmıştır. Kyros döneminde ki savaşların en büyüklerinden biri gerçekleşiyordu ve Massagetler savaşın sonunda kesin bir zafer ile Persleri mağlup etmişlerdi. Kral II. Kyros da ölenler arasındaydı (M.Ö. 530)⁴⁸.

1.3.2. II. Kambyes Dönemi (MÖ 530-522)

II. Kyrosun oğlu olan II. Kambyes, babasının Massagetler ile mücadele ederken ölmesinin sonrasında tahta çıkmıştır. Massaget seferine çıkmadan önce II. Kyros, oğlu II. Kambyes'i tahtın varisi olarak göstermiş, diğer oğlu Bardiya'yı da doğu eyaletlerinin idaresine atamıştır. M.Ö. 530 yılında II. Kambyes devletin başına geçtiğinde, Pers devletinin sınırları Orta Asya'dan Anadolu'ya, Hazar kıyılarından Mısır'a kadar ulaşmıştı⁴⁹. Pers kralı II. Kambyes'in krallık yıllarında ki en önemli zaferi, M.Ö. 525'te Mısır'ı zapt etmek olmuştur⁵⁰. Mısır önleri ne geldiğinde Kambyes, Amasis'in öldüğünü yerine oğlu III. Psammetik' Mısır kralı olarak tahtta geçmiştir Nil'in Akdeniz'le birleştiği Pelusion önünde iki ordu arasında yapılan

⁴⁶ Gene R. Garthwaite, *İran Tarihi*, (Çev. Fethi Aytuna), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2011, s.27.

⁴⁷ Günaltay, *İran Tarihi En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar*, s.143-144.

⁴⁸ Herodotos, I, s.201-214.

⁴⁹ Günaltay, *İran Tarihi En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar*, s.149

⁵⁰ Marc Van de Mieroop, *Eski Yakındoğu Tarihi MÖ 3000-323*, s.252; Muhammad Abdulkadyroviç Dandamaev, *Political History of the Achaemenid Empire*. Leiden: E. J. Brill.1989, s.70-71; Garthwaite, *İran Tarihi*, s.25; Reyhan ve Cengiz, *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı*, s.258;

savaşta Persler galip gelmiştir⁵¹. Savaştan kaçan III. Psammetik Memphis kalesine sığınarak teslim olmayı reddetmiş, burada Mısırlılar savunma yapsalarda birkaç gün süren muhasara sonrası kale Persler tarafından alınmıştır⁵². Kalenin alınmasıyla esir edilen Mısır kralı daha sonra tekrar isyan girişiminde bulununca idam edilmiştir⁵³. II. Kambyzes'in Mısırı ele geçirdikten sonra Mısır çevresinde güttüğü politika hakkında iki farklı görüş vardır. İlk görüş Herodotos, Diodoros ve Strabon Mısır dinine, inanç ve geleneklerine karşı gaddarca hareket ettiğini yazmışlardır⁵⁴. İkinci görüş ise Herodot'un söylediklerinin tam tersidir. Vatikan Muzesinde bulunan Uchorsresnet isimli Mısırlı bir memura ait olan heykel üzerinde, Apis lahdi ve heykeli üzerinde II. Kambyzes'in Mısır dini ve geleneklerine hoş görülmesi yazılıdır⁵⁵.

II. Kambyzes Mısır seferine kardeşi Bardiya'yı da yanında götürmüştü. Ülkenin yönetimini kâhin Patizeites'e emanet etmişti. Herodotos'a göre II. Kambyzes kardeşi Bardiya'nın kendi yerine kral olacağını düşündüğünden onu öldürtmüştür. II. Kambyzes Persia'ya yola çıktığı esnada tahta Kâhin Patizeites'in kardeşi Gaumata'yı sahte Bardiya olarak tahta geçirdiğini öğrenmiştir. Dönüş yolunda esrarengiz bir şekilde ölen II. Kambyzes Kardeşi Bardia'yı (Semertis) öldürttüğünü itiraf etmiştir⁵⁶. Bardiya'nın sahte olduğu anlaşıncaya Pers ileri gelenleri aralarında anlaştılar. Bu asiller Gaumata ve onu destekleyen taraftarlarını öldürerek ittifak ile I. Darius'u Pers kralı olarak başa getirdiler (M.Ö. 522)⁵⁷.

1.3.3. I. Dareios Dönemi (M.Ö. 522-486)

I. Dareios, Samiler dışındaki Asya bölgesiyle, II. Kyros'un zabdettiği ve Kambyzes'in genişlettiği bir ülkeyi devraldı. Samiler hiçbir dönem Perslerin yönetimi altına girmemişler, Samiler Kambyse Mısır seferinde yardım etmişlerdi. Bu olay Samiler ile Perslilerin barışçıl ilişkiler içinde bulunduğunu gösteriyordu⁵⁸ I.

⁵¹ Diakov ve Kovalev, *İlk Çağ Tarihi Cilt: I*, s.140; Kuhrt, *Eski Çağ'da Yakındoğu (MÖ 3000-330) II*, s.374.

⁵² Herodotos, III, s.13.

⁵³ Morris L. Bierbrier, *Historical Dictionary of Ancient Egypt*, Lanham, The Scarecrow Press, 2. Edition, 2008, s.182; Bingöl ve Üngör, "İskender'in Rüyası: Persler" s.42.

⁵⁴ Herodotos, III, 16-29; Diodorus Siculus, *Bibliothekes Historikes I*. 46. 2-8; Strabon, *Geographika*, XVII. 1-27.

⁵⁵ Kuhrt, *Eski Çağ'da Yakındoğu (MÖ 3000-330) II*, s. 375-376.

⁵⁶ Herodotos, III, 61-66; Bingöl ve Üngör, "İskender'in Rüyası: Persler", s.42-43.

⁵⁷ Herodotos, III, 70-79.

⁵⁸ Herodotos, III, 88.

Dareios, devraldığı sınırları korumakla yetinmeyip toprakları genişletmiş, ayaklanmaları başarıyla bastırarak sağlam bir devlet teşkilatı kurarak Pers Krallığı yıkılana kadar bu temeller üzerinde varlık göstermiştir⁵⁹.

I. Dareios tahta çıktığı yıllarda ülkenin birçok yerinde isyanlar çıktı. Bu isyanlar neticesinde ülkede ekonomik ve siyasal bozulmalar baş gösterdi. I. Dareios bunların hepsinin üstesinden gelerek büyük bir başarı sağlamıştır. I. Dareios ilk işi Buda kralı Atrina'nın Elam Bölgesindeki isyanını bastırmak oldu. Dareios'un görevlendirdiği komutanlar Sus şehrini almış Atrina tutsak edilmiş sonrasında I. Dareios tarafından öldürülmüştür⁶⁰. Babil'de büyük bir ordu toplayan kendisini Nabonidus'un veliahdı ilan eden Nitundu-Bel kendini III. Nabukadnazar ünvanıyla Babil kralı olduğunu ilan ederek ayaklanmıştı. Uzun süren uğraşlar sonunda Babil'e giren I. Dareios isyanı bastırarak Babil'de egemenliğini sağlamıştır⁶¹.

Babil sorununu bitirdikten sonra I. Dareios İskitler üzerine bir sefer düzenleyerek Sakaları mağlup etti. Herodot bu seferin İskitlerin Med bölgelerine yaptıkları saldırıların neden olduğunu bildirir⁶². Dareios yönünü doğuya Hindistan'a çevirdi M.Ö. 522 yılında Pencap, İndus Havzası ele geçirildi. I. Dareios tüm Hindistan'ı ele geçirememiştir. Güney Hint halkları hiçbir zaman Pers hâkimiyetine girmemiştir⁶³.

I. Dareios Hint seferinden sonra M.Ö. 514-13 tarihlerinde Susa'dan ordusuyla Trakya ve Yunanistan'a yöneldi. Ege kıyıları ve Yunanlılara sefer düzenlemeden önce İskit saldırılarından kurtulmak için İskitler üzerine sefere çıktı⁶⁴. İskitlerin akıllıca taktikleri sayesinde Persler geri dönmek zorunda kaldılar⁶⁵. Neticede İskit seferi kesin sonuç alınmadan bitti.

İon kentleri Aristogorosun önderliğinde Perslere karşı birleştiler. Önceleri İonya, Karia, Aiolis bölgelerine yayılan isyan Hellaspontus kıyılarına kadar genişlemiştir. Atina ve Eretria'dan aldığı gemilerle Batı Anadolu'ya gelen Aristogoros Sardes'e savaş açmış Sardes savaşmadan teslim olmasına rağmen çıkan bir yangınla şehir harabeye dönmüştür. Persler büyük bir orduyla isyanın merkezi Miletos'u almak için

⁵⁹ Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara, 10. Baskı, 2014, s.267.

⁶⁰ Günaltay, *İran Tarihi En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar*, s.164

⁶¹ Bingöl ve Üngör, *“İskender'in Rüyası: Persler”* s.43.44.

⁶² Herodotos, IV, 1. Reyhan ve Cengiz, *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı*, s.259.

⁶³ Herodotos, III, 94.

⁶⁴ Albert T. Olmstead, *History of the Persian Empire*, Chicago, 1948. s.147; Herodotos, IV. 83-90.

⁶⁵ Herodotos, IV, 135-144.

harekete geçmişlerdir. Miletos önlerindeki Lade adası kıyılarında meydana gelen deniz savaşında M.Ö. 494 Persler galip gelerek M.Ö. 500 yılında başlayan İonya ihtilali altıncı yılın sonunda bitmiştir. Miletos toprakları Persler ve Karyalılar arasında paylaşılsa da sonradan Persler Karyalıları da hâkimiyetleri altına almışlardır. Persliler bu ayaklanmalar sonrasında eskiden gösterdikleri hoşgörüyü bırakarak, eskinin aksine kentleri yakıp yıkmışlardır⁶⁶.

I. Dareios İon ayaklanmalarına destek verdikleri için Grek kentlerinden hesap sormak ve üstünlüğünü kabul ettirmek istiyordu. Bu şehirlere teslim olmaları için elçi yolladı. Tesselia, Boiotia, Aigina ve Argos kentleri Pers hâkimiyetini tanırken Atina ve Sparta, Pers elçilerini öldürmüştür⁶⁷.

Bunun üzerine I. Dareios Med asıllı Datis ile yeğeni Artaphrenes'in oğlu olan Artaphrenes'i, Yunanlılar üzerine göndereceği ordunun komutanı seçmiştir. Pers ordusunun Yunanistan'da Maraton koyuna çıkarma yaptığını öğrenen Atinalılar Miltiades komutasındaki ordularıyla Maraton Ovasına gelmiş burada yapılan savaşta Persler yenilmişlerdir. Pers komutanı Datis M.Ö. 490 bir hamle yaparak Atina yakınlarındaki Faleron'da demirledi. Yunan ordusunun Pers ordusunu burada da yenmesi üzerine Persler Yunanistan'ı terk ederek Anadolu'ya çekilmek zorunda kaldılar⁶⁸. Perslerin Maraton'da mağlup olmaları Mısırlıları cesaretlendirmiş bir isyan başlatmışlardı. I. Darius Mısır ve Yunanlılar üzerine sefer hazırlıklarına başlasa da M.Ö. 486 yılında saltanatının 36. yılında hastalanarak ölmesi üzerine yerine oğlu I. Kserkses geçmiştir⁶⁹.

1.4. Pers İmparatorluğunun Gerileme Dönemi

1.4.1. I. Kserkses Dönemi (M.Ö. 486-465)

I. Kserkses, I. Dareios ve II. Kyros'un çocukları Atossa'nın oğluydu. Babası I. Dareios en büyük erkek çocuğu olmamasına rağmen Kserkses'i veliaht ilan etmiştir⁷⁰.

⁶⁶ Herodotos, IV, 104-126; V, 30-37; Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, s.281; Bingöl-Üngör, "*İskender'in Rüyası: Persler*", s.50.

⁶⁷ Diakov- Kovalev, *İlk Çağ Tarihi Cilt:1*, s.303.

⁶⁸ Herodotos, VI, 115-117; Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, s.286.

⁶⁹ Andreu Robert Burn, *Persia and the Greeks*, London, 1984, s.313; Günaltay, *İran Tarihi En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar*, s.189; Bingöl-Üngör, "*İskender'in Rüyası: Persler*" s.52.

⁷⁰ Herodotos, VII, 3-4.

Kserkses babasının bıraktığı yerden başlayarak ilk önce Mısır (M.Ö. 485) ve Babil (M.Ö. 484) isyanlarını bastırmıştır⁷¹.

Öncelikle Mısır isyanını bastıran I. Kserkses M.Ö. 484 senesinde Babil isyanını kontrol altına aldıktan sonra Yunan ayaklanmasını bastırmak için hazırlıklara başladı. Sardes'den hareket eden Kserkses iki köprü kurdurarak Çanakkale boğazından ordusuyla geçtikten sonra Trakya ve Makedonya'yı geçerek orta Yunanistan ile Teselyayı birleştiren tek geçit olan Termopilai geçidinde karşısına çıkan Spartalı Leonidasın komutasındaki az sayıdaki Yunanlıları zorlu bir çarpışma sonunda yenmiştir (M.Ö. 480). Buradan Atina üzerine yürümüş şehri işgal ederek yakmış yıkılmışlardır. I. Kserkses Yunanlıları denizde de yenmek istiyordu Artemision savaşında tam olarak sonuç alamamıştı. Donanmasını Salamiste olduğunu öğrendiği Yunanlılar üzerine gönderdi. Salamiste meydana gelen savaşta Persler ağır bir yenilgi aldı (M.Ö. 480)⁷².

I. Kserkses Mardonius komutasında bir kısım Pers kuvvetlerini Yunanistan'da bırakmıştı. Pers ve Yunan orduları Platai denilen bölgede karşılaşmışlar savaş esnasında Persli komutan Mardonius ölünce Pers ordusu dağılarak geri çekilmek zorunda kalmıştır (M.Ö. 479). Persler ile Yunanlıların mücadelesi denizde de devam ediyordu Pers donanması Sparta ve Yunanlılarla deniz de karşılaşmak istememiş Samos adası karşısında Mykele (Samsun) mevkiinde karaya çıkmışlardır. Burada yapılan savaşta Persler ağır bir yenilgi alarak kaçmışlardır. Yunanlılar bu galibiyetten sonra savunmadan saldırıya geçecekler ve Persler ile olan savaşlar artık Yunanistan topraklarında değil Anadolu ve İran topraklarında olacaktır⁷³.

Perslerin Yunanlılar ve müttefikleri karşısında aldığı yenilgiler sonrasında M.Ö 478/77 yıllarında Delos adasında Pers hâkimiyetini sonlandırmak için Atina tarafından Attika –Delos Birliği kurulmuştur⁷⁴. M.Ö. 466 yılında Yunanlılarla Persler Eurymedon (Köprüçay) ırmağının denize döküldüğü yerde karşı karşıya geldi. Yunan ordusu başında bulunan Kimon ilk önce ani bir baskınla karada sonrada

⁷¹ Kuhrt, *Eski Çağ'da Yakındoğu (MÖ 3000-330)II*, s.386; Bingöl ve Üngör, “İskender'in Rüyası: Persler” s.52.

⁷² Herodotos, VII, 210-224; Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.104-105; Andrew R. Burn, *Persia and the Greeks: The Defence of West C. 546-478 B.C.*, London.1984, s. 383; Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, s. 299.

⁷³ Herodotos, IX, 1-68; Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, s.301-303; Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s.105.

⁷⁴ Günaltay, *İran Tarihi En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar*, s.201.

denizde Persleri yenerek savaşı kazanmıştır. Bu yenilgiyle Persler güney Anadolu kıyılarından tamimiyle çekilmişlerdir⁷⁵. Pers Devletinin Yunanlılar karşısında aldığı yenilgiler Pers sarayında I. Kserkses'e karşı hoşnutsuzluk yarattı, Kserkses ve veliaht oğlu Dareios sarayda öldürülünce yerine oğlu I. Artakserkses geçti (M.Ö. 465)⁷⁶.

1.4.2. I. Artakserkses Dönemi (M.Ö. 465-424)

I. Artakserkses ilk yıllarında taht mücadelesi vermiş tüm rakiplerini bertaraf edince babasının bıraktığı yerden ülkeyi yönetmeye devam etmiştir. M.Ö. 460 da Mısır'da bir isyan başlamıştı isyanın başında Libya'da bulunan İnarus vardı. İnarus Perslere karşı Yunanlılardan yardım istedi. Atinalılar için bu iyi bir fırsattı Kıbrıs'taki iki yüz gemiyi yardım için Mısır'a yolladılar⁷⁷.

I. Artakserkses Mısır'a amcası Ahemeniş emrinde bir ordu yolladı. Pers ordusu isyancılar karşısında ilk başlarda üstün gelse de Atinalıların yardıma gelmesiyle yenilmişlerdir. Yunanlılar ve müttefikleri Nil ırmağını takip ederek Satraplık baş şehri Membhis'i kuşatarak Beyaz sur denilen yer hariç tüm şehri teslim aldılar. Bu kale Pers orduları gelene kadar teslim olmamıştır (M.Ö 459). Persler Suriye Satrabı Megabyzos emrindeki orduyla Membhis'e geldi. Burada Yunan ve müttefikleri yenildi. Libya prensi İnarus kaçarak Prosopitis adasına çekildi. On altı ay direnmesine rağmen sonunda yakalanarak öldürüldü. Böylece altı yıl devam eden isyan bitirildi (M.Ö. 454)⁷⁸. M.Ö. 449 senesinde Atina'da iktidarda Perikles vardı. Perikles Perslilerle barış imzalamak için Kallias adındaki diplomatı Sus şehrine gönderdi⁷⁹. Kallias'ın Grekler adına, I. Artakserkses ile imzaladığı barış antlaşmasıyla, aralarındaki savaşı bitirdiler. Atinalı müzakereci diplomatın adına ithafen, yapılan barışa "Kallias Barışı" dediler (M.Ö. 449). Bu barışa göre Atina, Kıbrıs ve Mısır'dan tamamen vazgeçmiştir. Ancak Persler, İonya'nın bağımsızlığını resmen tanımamıştır. Persler, kara birliklerini Batı Anadolu' kıyılarından üç günlük

⁷⁵ Seton Llyod, *Türkiye'nin Tarihi: Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, (Çev. Ender Varinlioğlu), Ankara, 2012, s. 134; Thukydides, *Peloponnesos'lularla Atina'lıların Savaşı*, I. Kitap, çev. Halil Demircioğlu, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1950, I, s. 100; Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s.107; Bingöl-Üngör, "İskender'in Rüyası: Persler", s. 56-57.

⁷⁶ Olmstead, *History of the Persian Empire*, s.289.

⁷⁷ Thukydides, *Peloponnesos'lularla Atina'lıların Savaşı*, I. s. 104.

⁷⁸ Günaltay, *İran Tarihi En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar*, s.204-206.

⁷⁹ Briant, *From Cyrus to Alexander A History of the Persian Empire*, s. 579; Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, s 319.

mesafede bulundurabileceklerdi. Pers deniz birlikleri ise İstanbul Boğazı ile Likya'nın doğu kıyıları önündeki Helidon Adaları'ndan (Beş Adalar) ileri gitmeyeceklerdi⁸⁰. Hüküm sürdüğü kırk bir yılın sonuna kadar yönetimi sıkıntı içerisinde geçiren I. Artakserkses, M.Ö. 424 senesinde Babil'de eşi Damaspia ile aynı gün öldürüldü⁸¹. Ölümü sonrasında çocukları arasında taht kavgaları çıkmış sonunda II Darius (Ochus) tahta geçmiştir⁸².

1.4.3. II. Dareios Dönemi (M.Ö 424-404)

II. Dareios başa geçtiğinde babası gibi iç isyan ve ayaklanmalarla uğraşmıştır. II. Dareios döneminde yeni bir toplulukla mücadele ettikleri bir süreç başlamıştır. II. Dareios döneminden başlayan bu süreç III. Artakserkses (M.Ö. 359-338) dönemine kadar Persler'in, Med ülkesinin kuzeyinde Hazar Denizi'nin güneybatısında bulundukları bilinen Kadusilerle defalarca savaştıkları zaman zaman Pers kralları ordunun başında bu seferlere katıldıkları bilinmektedir⁸³.

Bu sıralarda II. Dareios tahta çıkmadan önce başlayan Attika Delos Birliğinin dağılması ve Atina'nın yenilgisiyle sona eren Peloponnes savaşları (M.Ö. 431-404) Ege dünyasında vuku buluyordu. Spartanın tek başına Atinayı yenemeyeceğini anlaması ve ölümcül darbeyi indirebilmek için Perslerden yardım istemesi üzerine Persler hem para hem asker yönünden müttefiklerini desteklemişlerdir. Buna karşılık Spartalılar, Perslerin İonya egemenliğini tanımışlardır⁸⁴. Bu olaylar sonunda komutayı ele alması için II. Dareios oğlu Kyros'u Anadolu'ya göndermiş Kappadokia, Frigya, Lydia satraplıkları da kendisine verilmişti⁸⁵.

1.4.4. II. Artakserkses Dönemi (MÖ 404- 359)

II. Dareios'un ölmesi üzerine tahtta evlatlarının büyüğü II. Artakserkses (M.Ö. 404-359) geçmiştir. II. Artakserkses'in yönetiminin dördüncü yılında küçük erkek kardeşi

⁸⁰ Mehmet Ali Kaya, *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi II: Demir Devri ve Pers Hâkimiyeti Dönemi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2018, s.286; Elmar Schwertheim, *Antikçağda Anadolu*, (Çev: N. Batu), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2009, s.45; Bingöl ve Üngör, “İskender'in Rüyası: Persler”, s. 57;

⁸¹ Kuhrt, *Eski Çağ'da Yakındoğu (MÖ 3000-330) II*, s.389; Bingöl ve Üngör, “İskender'in Rüyası: Persler”, s.58.

⁸² Garthwaite, *İran Tarihi*, s.35.

⁸³ Kuhrt, *Eski Çağ'da Yakındoğu (MÖ 3000-330) II*, s.389; Bingöl ve Üngör, “İskender'in Rüyası: Persler”, s.58.

⁸⁴ Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, s.344-345; Bingöl ve Üngör, “İskender'in Rüyası: Persler”, s.59.

⁸⁵ Günaltay, *İran Tarihi En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar*, s.209.

Genç Kyros abisine isyan etmişti. Topladığı orduyla Genç Kyros, Babil'in kuzeyine varmıştı. Burası son duraktı, savaşın olacağı Kounaksa adındaki yerde konaklamıştı ve yaşanan savaşın sonucunda Kyros öldürülmüştür (M.Ö.401).⁸⁶ İki kardeşin taht kavgasını ayrıntılarıyla Anabasis adlı eserinde Ksenophon kronolojik sırayla kaleme almıştır⁸⁷.

İsyan eden Genç Kyrosun öldürülmesinden sonra Kyrosa destek veren Yunan şehirleri Sparta'dan yardım istemişlerdir. Anadolu'ya asker gönderen Sparta Perslere karşı üstünlük sağlamışsa da II. Artakserkses bu yenilgilerden satrap Tissaphernes'i sorumlu tutmuş yerine Tithraustes'i görevlendirmiştir. Yeni satrap yeni stratejiler uygulayarak güçlenen Spartalılara karşı Atina'yı desteklemiştir⁸⁸.

Atinanın giderek güçlenmesi Mısır ve Kıbrıs' çıkan ayaklanmalara destek vermesi sonucunda Perslilerin Sparta'ya verdiği destek sonucunda Sparta donanması Çanakkale boğazını ele geçirmesiyle Atina'nın kara deniz ticareti engellenmiş Atina'ya buğday akışı kesilince Atina açlıkla karşı karşıya kalmıştır. M.Ö. 386 yılında Spartalı diplomat Antalkidas'ın çabalarıyla Pers Devleti ve Yunan kent devletleri arasında "Antialkidas Barışı" ya da "Kral Barışı" antlaşması yapıldı. Bu antlaşmayla, Batı Anadolu'daki tüm yerleşimler, Klazomenai ile Kıbrıs da bunun içinde olmak üzere Perslere kalacak, diğer tüm Yunan kentleri, Lemnos, İmroz, Skayroz hariç, bağımsız olarak kalacaktı. Bu üç kent önceden olduğu gibi Atina'ya ait olacaktı. Bu antlaşmayla Persler Anadolu'daki Yunan kentlerini tekrar kendilerine bağlamışlar hem de Atina ve Spartalıları birbirlerine karşı kışkırtarak tek bir siyasi güç olmalarını engellemişlerdir⁸⁹.

Mısır ve Kıbrısta meydana gelen isyanları bastırmak için II. Artakserkses kara ordusunun komutanı olarak damadı Orantes'i, deniz kuvvetlerinin komutanı olarak da Tiribazos'u atadı. Kıbrıs savaş sonunda barış istemek zorunda kalarak isyan bastırılmış oldu. Mısırdaki bu iki yıllık belirsizlikten Persler Kıbrıs sorunundan dolayı faydalanamamışlardır. II. Artakserkses ise Pharnabazos'u Mısır'ı

⁸⁶ Garthwaite, *İran Tarihi*, s.35; Kuhrt, *Eski Çağ'da Yakındoğu (MÖ 3000-330) II*, s.390.

⁸⁷ Ksenophon, *Anabasis (On Binlerin Dönüşü)*, (Çev. Tanju Gökçöl), Sosyal Yayınları, IV. Baskı, İstanbul, 2010.

⁸⁸ Ksenophon, *Yunan Tarihi (Hellenika)*, I-III. Cilt, (Çev. Suat Sinanoğlu), T.T.K. Ankara, 1999, III, V, 1-25.

⁸⁹ Ksenophon, *Yunan Tarihi*, V, I, 31; Diakov ve Kovalev, *İlk Çağ Tarihi*, Cilt:1, s. 367; Bingöl ve Üngör, *"İskender'in Rüyası: Persler"*, s.60.

alması için Suriye'nin güney limanı olan Ako şehrine yolladı. Üç yılın sonunda ordu hazır hale geldi (M.Ö. 374). Ancak savaş esnasında Persli komutanların ihtilafa düşmesi Mısır'ın iyi savunma yapması seferi başarısız kılmıştır. Buna rağmen II. Artakserkses'in düşmanları üzerinde ki etkinliği sarsılmadı. Nedeni ise birbirleriyle savaşan iki tarafın birinin diğerini yenmesi için Pers desteğine başvuruyordu⁹⁰.

II. Artakserkses dış ülkelerin isyanının yanında satrap isyanlarıyla da uğraşmak zorunda kalmıştır. Anadolu'da çıkan bu isyanlar yayılınca Yunanlılar ve Mısırlılar isyan edenlere destek vermiştir. Altı yıl kadar süren isyanlar dogrudan kralı hedef almasa da iç huzuru bozmuş çöküşü başlatmıştır⁹¹.

1.4.5. III. Artakserkses Dönemi (M.Ö. 358-338)

Babasından sonra tahta geçen Okhos (Artakserkses III), erkek kardeşlerinden ikisini öldürdükten sonra kral olmuştur. İktidarı ele geçirdikten sonra ilk icraatı kral ailesine mensup 180 prensi idam ettirmiştir. Tahtını sağlama alan Artekserkses III Perslilere her fırsatta isyan eden Mısırlılar üzerine bizzat ordunun başında sefere çıktı. Mısır'ın başında bulunan II. Nektanebu Atina ve Sparta'nın yardımıyla Persleri bozguna uğratmıştır⁹².

Bu yenilgiyi fırsat bilen Anadolu'da satrap olan Orontez ve Atabaz isyan etmiş onları Kıbrıs ve Fenike takip etmiştir. Bundan sonra bizzat imparator Suriye üzerine yaklaşık üç yüz kırk bin kişilik bir orduyla sefere çıktı. Fenike ayaklanmasının başında bulunan Tennes hayatının bağışlanmasını isteyerek teslim olmak istemiş ancak kendisiyle birlikte birçok Sidonlu öldürülmüş şehir yakılmış halkın bir kısmı Babil ve Sus'a sürülmüştür⁹³.

Suriye'de düzeni sağladıktan sonra Artekserkses III, Mısır üzerine yürüdü. Altmış yıldır bağımsız olan Mısırın başında II. Nektanebu bulunuyordu. Mısır halkı iyi bir savunma yapsa da savaşın sonucunda Pers ordusu galip gelmiştir (M.Ö.343/342). Mısır kralı hazinesini de alarak Etiyopya'ya kaçtı. III. Artekserkses her fırsatta isyan

⁹⁰ Günaltay, *İran Tarihi En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar*, s.219-224.

⁹¹ Michael Weiskopf, *The So-Called "Great Satraps Revolt"*, 366-360 B.C. Concerning Local Instability in the Achaemenid far West, Stuttgart, Franz Steiner, 1989, s. 94-99.

⁹² Günaltay, *İran Tarihi En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar*, s.230.

⁹³ Kuhrt, *Eski Çağ'da Yakındoğu (MÖ 3000-330) II*, s.392; Bingöl ve Üngör, "İskender'in Rüyası: Persler", s.61-62; Günaltay, *İran Tarihi En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar*, s.231-232.

eden Mısırlılara savaş sonrasında çok gaddar davranmış kutsal Apis Boğasını öldürmüş, tapınakları yağmalamış, şehirlerin surlarını yıktırtmıştır. Mısır'ın başına satrap olarak Pherendates'i bırakarak başkente döndü. Mısır seferinde yararlılık gösteren Bagoas'ı Yukarı Asya Satrabı, Mentoru ise Anadolu kıyılarına satrap olarak atamıştır. Artekserkses III despot bir yöneticiydi. Bu durumu ona çöküş sürecinde olan devleti kısa bir sürede olsa ayakta kalmasını sağlamıştır. Ancak yöneticilerin eziyetlerine katlanan halk Perslilere isyan için fırsat kollamaktadır⁹⁴.

1.4.6. Artakserkses IV Dönemi (M.Ö. 338-336)

Artekserkses III ve ailesi ile birlikte Bagoas adında üst düzey bir yöneticinin başını çektiği bir isyanda öldürülmüştür. Sonrasında Bagoas, Artekserkses III ün sağ kalan tek oğlu Arses'i, IV. Artakserkses olarak kral yapmıştır. İki yıl sonrada IV. Artakserkses, Bagoas tarafından öldürülmüştür⁹⁵.

1.5. Pers İmparatorluğunun Yıkılışı

1.5.1. III. Dareios Dönemi (M.Ö. 336-330) ve Pers İmparatorluğu'nun Yıkılışı

III. Dareios tahta kral olarak çıktıktan sonra ilk işi Bagoas'ı boğazlamak oldu. Bu senelerde Pers Devleti III. Artakserkses'in başarıları sayesinde, rakipleri karşısında tekrar güçlenmişti. Bu senelerde krallığın sınırları Ceyhun ırmağından, Türkistan'dan, Afrika'da Nil boyu, Hindistan'da İndus vadilerinden Anadolu'nun Marmara bölgesine kadar genişlemişti⁹⁶.

III. Darius ile ilk kez Pers kralının babadan oğula devredilmesi bitmiş, hanedanlık içinden ikinci dereceden akraba olan Artashata III. Dareios adıyla tahta (M.Ö. 336-330) çıkmıştır⁹⁷. III. Darius devletin başına geçtiği sıralarda Makedon devletinin yönetiminde Kral II. Philip bulunuyordu (M.Ö. 359-336). Philip ülkesini her bakımdan güçlü bir krallığa dönüştürmüştü. En büyük hedefi Helenleri bir araya getirerek Pers İmparatorluğunu tarih sahnesinden silmekti. Bu amaçla tüm

⁹⁴ Briant, *From Cyrus to Alexander A History of the Persian Empire*, s.686-687; Günlaltay, *İran Tarihi En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar*, s.236; Bingöl ve Üngör, "İskender'in Rüyası: Persler", s.62.

⁹⁵ Kuhrt, *Eski Çağ'da Yakınoğu (MÖ 3000-330) II*, s.392; Günlaltay, *İran Tarihi En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar*, s.240.

⁹⁶ Günlaltay, *İran Tarihi En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar*, s.241-242.

⁹⁷ Garthwaite, *İran Tarihi*, s.36.

Yunanlıları Korintos Birliğinde M.Ö. 337 birleştirmiş sadece Sparta bu birliğin dışında kalmıştı⁹⁸.

II. Philip Hellen rüyasını gerçekleştiremeden kızı Cleopatra'nın düğününde bir suikast sonucu öldürüldü⁹⁹. II. Philip'in Helenleri hâkimiyetine alma isteğini kendisinden sonra tahta geçen oğlu Aleksandros (Büyük İskender M.Ö. 336-323) olmuştur. Babasının öldürülmesi sonrası tahta çıkan İskender Pers seferine çıkmadan önce Trak halkları ve İllirya Bölgesini sonrasında isyan eden Atina ve Thebai kentlerine boyun eğdirerek hâkimiyeti altına almıştır. M.Ö. 334 senesinde Çanakkale üzerinden Anadolu'ya geçerek Persler üzerine sefere çıktı. Perslerle ilk karşılaşma Biga Çayı (Granikos Irmağı) yakınlarında oldu ve Persler ağır bir yenilgi aldılar¹⁰⁰.

Bu savaş sonrası İskender Anadolu'daki şehirleri ve Pers satraplıklarını tek tek alarak Anadolu içlerine kadar ilerledi. III. Dareios, İskender'i karşılamak üzere büyük bir ordu hazırlamıştı. M.Ö. 333 senesinde Pers orduları Amanos Dağı (Nur) arka kısmındaki Sochoi ovasına ulaşmışlardı. Bunu öğrenen İskender harekete geçerek oda bu bölgeye gelerek karargâhını kurdu. İki ordu İssos'ta (Yeşil Höyük) karşı karşıya geldiler büyük bir savaştan sonra sayıca üstün olan Pers ordusu bozguna uğradı. Savaş sonrası İskender bu bölgede kendi ismiyle anılan Aleksandreia bugünkü İskenderun şehrini kurdu¹⁰¹.

İssos galibiyetinden sonra İskender Suriye üzerine ilerleyerek Fenike kentlerini bir bir ele geçirdi. Son olarak ada şehri Tyros'u (Sur), M.Ö 332 almasıyla yönünü Mısır'a çevirmiştir. İskender Mısır'ı zapt ettikten sonra Mısırlılara hoşgörüyle yaklaşmış, dini olarak değer verdikleri Apis öküzüne hediyeler sunmuştur. Mısır'dan ayrılmadan önce ismini verdiği günümüzde ki İskenderiye kentini kurdu¹⁰².

Makedon kralı Perslilerle yapacağı savaş için Suriye üzerinden Mezopotamya'ya ulaştı. İki ordu Arbailu (Erbil) kenti sınırları içerisindeki Gaugamela mevkiinde karşılaştılar (M.Ö 1 Ekim 331). Savaş meydanından III Dareios son anda kaçarak

⁹⁸ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s.123-126; Bingöl ve Üngör, “İskender’in Rüyası: Persler”, s.63.

⁹⁹ Diakov ve Kovalev, *İlk Çağ Tarihi*, Cilt:1, s.375.

¹⁰⁰ Garthwaite, *İran Tarihi*, s.36.

¹⁰¹ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s.138; Bingöl ve Üngör, “İskender’in Rüyası: Persler”, s.64.

¹⁰² Günaltay, *İran Tarihi En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar*, s.250.

çanını kurtarmış Pers ordusu yenilmiş, İskender bu savaş sonrası “Asya Kralı” ünvanını almıştır¹⁰³.

III. Dareios’un peşine düşen İskender, III. Dareios’un komutanlarından Bessos tarafından öldürüldüğünü öğrenmesi üzerine Bessos’u yakalayıp öldürerek Kral III Dareios’un intikamını alan kişi olarak kralın mirasçısı olduğunu Pers soyluları da kabullenmiştir¹⁰⁴.

¹⁰³ Reyhan ve Cengiz, *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı*, s.262; Bingöl ve Üngör, “*İskender’in Rüyası: Persler*”, s.66.

¹⁰⁴ Diakov ve Kovalev, *İlk Çağ Tarihi*, Cilt:1, s.378; Kuhrt, *Eski Çağ’da Yakındoğu (MÖ 3000-330) II*, s.393; Garthwaite, *İran Tarihi*, s. 36; Bingöl ve Üngör, “*İskender’in Rüyası: Persler*”, s.67.

II. BÖLÜM

SİKKENİN İCADI VE YAYILMASI

2.1. Sikkenin İcadından Önce Ticaret ve Ödeme Araçları

Bilinen ilk insanların yerleşik bir hayat sürmedikleri, göçebe yaşadıkları dönemlerde kendi ihtiyaçlarını avcılık yaparak doğadan karşılamışlar ve kendilerine yetmişlerdir. Bu yaşam tarzında insanlar arasında ticaret babında alışveriş olmadığı için ödeme araçlarına da ihtiyaç duymamışlardır. İnsanoğlu göçebe kültüründen yerleşik hayat kültürüne geçmeye başlamasıyla Neolitik devirle yerleşik düzene geçmiş köyler kurmuş, toprak işleyip çiftçilikle uğraşmış hayvan besleyerek ihtiyaçlarının karşılamış ve kendi aralarında görev dağılımı yapmışlardır. Neolitik devirle yerleşik hayata geçen insanlığın ticaret sistemi değiş tokuş yöntemidir. Bu yöntemle insanlar sahip olmak istedikleri şeyleri kendisinde olanla değiştirmektedir¹⁰⁵.

Barter-trampa olarak isimlendirilen değiş tokuş sistemi malın malla takas edilmesidir. Zorluklarla dolu olan bu sistemde karşı taraftan almak istediğiniz bir ürün için karşı tarafında sizde bulunan bir ürüne ihtiyacı olması gerekir¹⁰⁶. Ancak değiştirmek istedikleri ürünü karşıda bulamayınca, onun yerine değerleri eş olan bir ürün kabul edilmeye başlanmış böylece ticarete eşya ve mallara değer tespiti zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bunun neticesinde öncelikle hayvanlar bir değer ölçü birimi olarak kullanılmıştır. Bundan sonrada para fikri oluşmuş ve koyun, büyük baş hayvanlar ile pirinç, tuz, çay, buğday gibi tarımsal ürünler para yerine kullanılmıştır. Latince de paranın karşılığı “pecunia” sözcüğünün hayvan anlamında ki “pecus” kelimesinden geliyor olması hayvanların bir zamanlar alışverişte para olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Zamanla hayvan para sisteminin ihtiyacı karşılayamaması bundan vaz geçilmesine sebep olmuştur. Değişiklik sonrası yeni para sistemi olarak madenden yapılmış üçayaklı kazanlar, kürekler, çift ağızlı baltalar ile takı olarak kullanılan bilezik, yüzük ve küpe gibi metal eşyalar kullanılmaya başlanmıştır¹⁰⁷. Homeros’un İlias’ının yirmi üçüncü kitabında ödül isimleri olarak üçayaklar, atlar katırlar, öküzler ile galip gelene 12 öküzle denk bir

¹⁰⁵ Sabahat Atan, *Grek Sikkeleri*, Arkeoloji ve sanat Yayınları, İstanbul, 1993, s.12.

¹⁰⁶ Oğuz Tekin, *Antik Nüsmatik ve Anadolu*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1997, s.13.

¹⁰⁷ Cevat Başaran, *Arkeolojiye Giriş*, Akademik Araştırmalar, Erzurum, 1998, s.244; Atan, *Grek Sikkeleri*, s.12-13.

üçayaklı kazan ikinciye 4 öküze eş değer marifetli bir kadın köle verileceği bildirilir¹⁰⁸.

Farklı zamanlarda ve değişik bölgelerde yeryüzü şartlarına ve insanların yaşayış biçimlerine göre ticarete para olarak çeşitli nesneler kullanılmıştır. Antik Mısır'da yüzüklerin, Amerika yerlilerinin boncuktan kolye ve battaniyelerin, uzak doğuda deniz kabuklularının para yerine kullanıldığı bilinmektedir¹⁰⁹.

Sikke icat edilmeden önce madenler herhangi bir muamele görmeden tartılarak ticarete para olarak kullanılmışlardır. Madenlerin bu şekilde kullanılmaları Mısır coğrafyasında M.Ö. 4. binde, Mezopotamya topluluklarında M.Ö. 3. Binde, Hitit İmparatorluğunda M.Ö. 2. Binde, Akdeniz coğrafyasında ise M.Ö. 10-7. yy. vuku bulmuştur. Madenlerin tartılarak kullanılmalarının bitmesini önceden ağırlıkları ve biçimleri belirlenen madenler belirli işlemler sonrası şekillendiriliyor çubuk ve külçe formlarına getiriliyordu, alışverişlerde üzerlerine çekilen çiziklerden koparılan parçalar küçük ticaretlerde kullanılıyordu. Bu küçük parçalara belirli şekillerin verilmesi, ağırlık ve karşılık değerlerinin devletlerce garanti altına alınmasıyla sikke ortaya çıkmıştır.

2.2. Sikkenin İcadı

Sikke; İnsanların ticaret ve alışverişlerinde ödeme vasıtası olarak işlev gören, kullanılacak metal ve ağırlığının ayarlanmış, metal üzerinde basımı gerçekleştiren devletin sembol ve işaretlerini taşıyan, basımı gerçekleştiren devlet tarafından istendiğinde tekrar geri almayı taahhüt edilen yuvarlak formda küçük madeni parçadır¹¹⁰.

İlk sikkenin M.Ö. 7. yy. ikinci yarısında Batı Anadolu'da Lydia Krallığı tarafından icat edildiği kabul edilmektedir. M.Ö. 480-330 yılları arsına tarihlenen Klasik Devirde Grekçe “kanun” anlamına gelen “Nomos” kelimesinden türetilen

¹⁰⁸ Homeros, *İlyada*, (Çev. A. Erhat, A. Kadir), Can Yayınları, İstanbul, 1984, XXIII. 700; Tekin, *Antik Nüsmistik ve Anadolu*, s.18.

¹⁰⁹ Ian Carradice ve Martin Price, *Helen Dünyasında Sikke*, (Çev. O. Tekin), Homer Kitapevi, İstanbul, 2001, s.14.

¹¹⁰ Atlan, *Grek Sikkeleri*, s.12; Tekin, *Antik Nüsmistik ve Anadolu*, s.19.

“Nomisma” sözcüğü ile Latince “Nummus” kelimesi sikke demektir. Bu sebeple ikkeleri araştıran bilime Nümismatik, araştırma yapan kişilere de Nümismat denir¹¹¹.

Sikkenin ilk kimler tarafından basıldığı ve kullanıldığı ile ilgili bilgiler veren Heredot (M.Ö. yak. 480-424), Mısır Naukratisli Julius Polluks (M.Ö. 2. yy) gibi tarihçi ve yazarlar vardır. Julius Polluks kendisinden önce yaşamış Kolophonlu Ksenophones’in (M.Ö. 6 yy. ortaları) ilk sikkeleri Lydialıların kullandığından bahsetmiştir. Antik yazarların sikke konusunda Lydialıları işaret etmeleri Lidyalıların sikkenin ortaya çıkışında aktif rol aldığını göstermektedir. Sikke hakkında bilgi veren antik kaynakları bu bölgelerde yapılan arkeolojik kazalarda ele geçirilen bulgular da doğrular niteliktedir. Lydia devleti sınırlarında ve Batı Anadolu’da ki kazılarda ilk olarak Efes Artemis tapınağı kazılarında 93 adet küçük ebatlarda elektron sikke ele geçmiştir. Bu sikkelerden bazılarının üzerinde aslan başı figürlerinin olması, bu betimli sikkelerin Batı Anadolu’da birçok yerde ele geçirilmesi ve aslanın Lydia Krallığının simgesi olması, bu sikkelerin Lydia devletinin bastığı ilk sikkeler olduğunu gösterir.¹¹² Herodotos’a göre ilk defa gümüş ve altın sikkeyi darp ederek ticarete kullananların Lydialılar olduğunu bildirmektedir¹¹³.

Lydialılar ilk darp haneyi başkentleri Sardeste Mermnad hanedanlığı ilk kralları zamanında açarak bakla formunda Miletos-Lydia ağırlık biriminde ilk elektron sikkelerini darp etmişlerdir. Elektron madeni doğal olarak Sardes’in içinden geçen Paktolos (Sart) nehrindeki balçıklarda bulunuyor olması sikkelerin bu madenden basılmış olmasında etkilidir. İlk elektron Lydia sikkelerinin ön yüzlerinde ağzı açık aslan başı, arka yüzde ise incus denilen basım esnasında ıstampadan kalan kare çukurlar vardır. Tek aslan başının yanında bir kısım elektron staterlerin ön yüzlerinde birbirine bakar karşılıklı iki aslan başı görülmektedir¹¹⁴.

Lydia sikkeleri 14,11 gr ağırlığında stater birimi olarak darp edilmişlerdir. Bu sikkeler 1/3 Trite, 1/6 Hekte, 1/12 Obol, ağırlıklarında da darp edilmişlerdir. Bu ağırlıklarda sikke darbını Milet’te kullandığı için bu sisteme Lydia-Milet sistemi

¹¹¹ Tekin, *Antik Nümismatik ve Anadolu*, s. 20-21;

¹¹² Tekin, *Antik Nümismatik ve Anadolu*, s.53-54.

¹¹³ Herodotos, I, 94.

¹¹⁴ Tekin, *Antik Nümismatik ve Anadolu*, s. 73.

denmiştir. Bunun yanında bazı Yunan şehirleri stateri 16 gr ağırlığında kullanılan Pokaia sistemini de tercih etmişlerdir¹¹⁵.

İlk aslan başı bulunan elektron Lydia sikkelerinin birinde aslan kafası ön kısmında VALVEL yazısı olduğu bu lejantın Kral Alyattes'e ait olma ihtimali tahayyül edilmektedir. Ancak aynı özellikleri taşıyan bir sikke üzerinde RKALIL ya da RKALI lejantının ortaya çıkarılması bu düşüncüyü şüpheli hale getirmiştir. Nedeni ise bu adı taşıyan bilinen bir Lydia kralı yoktur. Bu durumda sikkeler üzerindeki lejantlar Lydia Krallarına ait olmaya bilirdi. Bu isimler sikkeyi basan kişiler veya yerel yöneticiler ya da zengin tüccarlara ait idi. Sikkeler üzerindeki bu lejantların kral ismi olduğuna kesin kanaat getirilemiyorsa da aslan figürlü sikkelerin Kral Alyattes (M.Ö. yaklaşık 610-561) zamanında darp edildiğini söyleye biliriz¹¹⁶.

Sikkenin icadı, Günlük alışverişte her türlü ticarete bir ödeme aracı ihtiyacının karşılanmasını sağlamış olması sikkenin neden kullanıldığına verilecek en kolay yanıttır. Devlet işlerinin idamesi vergilerin toplanması, askeri ödemeler ile askerlerin maaşlarının ödenmesi, kamu hizmeti için yapılan köprü, yol gibi yapılara harcanacak ödemelerin belirli bir düzenle yapıla bilmesi ve ödeme kolaylığı sağlaması sikkenin icadı sebeplerinden biri olarak gösterilmektedir. Sikke basımı sadece egemen devletin tekeline mi yoksa nüfuslu zengin kişilerle tüccarların da kendi sikkelerini darp edebilme yetkilerinin olup olmadığı bugün bile hala tam olarak açıklığa kavuşmamıştır¹¹⁷.

Sikkenin icadından kısa bir süre sonra sikke geniş bir alana yayılarak kullanılmaya başlamıştır. Lydialardan İonya Bölgesi şehirlerine dolayısıyla tüm Batı Anadolu, anakara Yunanistan ve kolonileri ile Sicilya'ya kadar yayılmıştır. Akdeniz çevresinde ki bölgelerde Cebelitarık'tan Hindistan'ın batısına kadar olan bölgede Arkaik (M.Ö. 7. yy. ortalarından başlar- M.Ö. 480), Klasik (M.Ö. 480 – 330), Helenistik (M.Ö. 330 – 30) dönemler de darp edilen sikkeler Grek sikkeleri adıyla incelenir. Bu kadar geniş coğrafyada sikke darp eden şehir sayısında önemli artış olmuştur, sikke basımında çalışanlar coğrafyada birçok farklı kültür ve devletin darp ettikleri sikkeler kendilerinin de ancak sikke darbında Yunan modelinden izler

¹¹⁵ Atlan, *Grek Sikkeleri*, s.14.

¹¹⁶ Tekin, *Antik Nüsmatik ve Anadolu*, s.56-57.

¹¹⁷ Koray Konuk, *Karun'dan Karia'ya Muharrem Kayhan Koleksiyonundan Erken Anadolu Sikkeleri*, Ege Yayınları, İstanbul, 2003, s.22.

taşıması ve sikke tasniflerini kolaylaştırmak düşüncesiyle Fenike, Kartaca, Pers, Part, Nebati gibi Grek olmayan ulusların darp ettikleri sikkelerde Grek sikkeleri içinde incelenmektedir¹¹⁸.

Antik devir sikkeleri üç sınıfta gruplandırılmaktadır. Bunlar Grek, Roma, Bizans sikkeleridir. Tarihsel sıralamada Grek sikkeleri ilk öncedir. Grek sikkeleri, Krallıklar, Yunan şehir devletleri, bu şehir devletlerinin oluşturduğu bazı birlikler, zengin kabile reislerinin dahil olduğu 1600'e yakın örgüt tarafından darp edilmiş, üzerlerinde Yunanca ile birlikte yerel yazılarında yazılı olduğu Eskiçağ sikkeleridir. Eskiçağ sikkeleri de kendi arasında Arkaik, Klasik, Helenistik olmak üzere üç dönem de incelenir¹¹⁹.

Arkaik devirde sikkelerin ön yüzlerinde tek tip, arka yüzlerinde quadratum incusum (kare çukurluklar) bulunurken zamanla bu çukur kaybolmuş bu yüzdede figürler görülmeye başlanmıştır. İnsan çizimleri sert, ayrıntıya fazla girilmeden resmedilmiş, profilden verilen baştaki göz cepheden çizilmiş ve yüzde dönemin belirgin özelliği olan arkaik gülümseme betimlenmiştir. İnsan üst kısmı cepheden betimlenirken bacaklar profilden çizilmiştir. Azda olsa tam figür resmedilen insan çizimleri çoğunlukla diz kapağı koşusu olarak adlandırılan tarzda resmedilmiştir. Hayvan figürlerini sikke içerisine tam sığdırabilmek için baş kısımları arkaya bakar ya da diz üstü durur pozisyonda resmedilmiştir¹²⁰.

Klasik devire gelindiğinde resmettikleri figürleri gerçeğe yakın tasvir edebilmişlerdir. Klasik devir sikkelerinde sikkeyi darp eden şehirler şehri simgeleyen arma ve işaretleri sikke üzerinde görülmektedir¹²¹.

Helenistik dönem de İskender'in Batı Anadolu'dan başlayarak Hindistan'a kadar olan bölgeyi fethetmesi ve buralara Yunan kültürüyle beraber sikke darp teknikleri götürülmesi yeni sikke darp eden birçok bölge ve şehir ortaya çıkarmıştır. Sikkeler üzerinde ön yüzlere İskender'in aslan postlu Herakles tipinde figürleri resmedilmiş, arka yüzlerde tanrı, tanrıça figürleri resmedilmiştir. Sonraları İskender'in yerine

¹¹⁸ Tekin, *Antik Nümismatik ve Anadolu*, s.20.

¹¹⁹ Atlan, *Grek Sikkeleri*, s.15.

¹²⁰ Tekin, *Antik Nümismatik ve Anadolu*, s.41-42.

¹²¹ Stefan Karwiese, *Antik Nümizmatik Giriş*, Arkeoloji ve Sanat Yay, İstanbul, 2004, s.41; Atlan, *Grek Sikkeleri*, s.15.

yöneticiler kendi tasvirlerini bastırmaya başlamışlardır. Bu dönemde sikkeler üzerinde noktalar ve çelenkli bordürler çerçeve olarak kullanılmaya başlanmıştır¹²².

2.3. Sikke Darbı ve Teknikleri

Antik çağda basit birer atölye olarak işlev gören darp hanelerde sikke basımı başlayarak ilk darp makinasının 17. yy. kullanılmasına kadar sikke basımında geleneksel yöntemlerde pek bir değişiklik olmamış her şey elle yapılmıştır. Bir darphanede; üstünde basım işleminin yapıldığı bir örs, sikke yapılacak metali ısıtmada kullanılan bir ocak, ısıtılan sikke metalini örs üzerine işlenen kalıba koymak için bir maşa, çekiç, sikkenin arka yüzünün bulunduğu üst ıstampası ve sikkeleri doğru ağırlıkta darp edebilmek için bir terazi bulunuyordu¹²³.

Sikkenin basımında teknik olarak basımda kullanılacak metalin eritilmesinden sonra önceden oluşturulan kalıbın içerisine dökülmesi yanında sikkenin basılacağı metal pula çekiç ve örs ile kuvvet uygulanması sikkenin darp yöntemlerini oluşturmaktadır. Sikkelerin ilk andan itibaren nasıl üretildiği ve ne tür işlemler gördüğü, ele geçen sikkeler üzerindeki tetkikler, tarihi gravürler, vazo üzerindeki ve mozaik resimlerinden bilgiler edinilmektedir¹²⁴. Sikke basımında iki teknik yöntemle basım gerçekleşmiştir. Darp ve döküm olarak adlandırılan bu yöntemler ilk para basma makinaları kullanılmaya başlanana kadar devam etmiştir.

2.3.1. Darp (Basma) Tekniği

İlk para darp makinesinin kullanılmasına kadar basma tekniği fazla bir değişiklik göstermeden seri üretim açısından en çok kullanılan yöntem olmuştur. Basım yapılacak sikkeler ilk başlarda çubuk şeklindeki madenin kesilmesi suretiyle elde ediliyordu. Zamanla darptaki ustalaşma sonucu sikke yapımı için kesilen madenin ısıtılarak önceden hazırlanmış sıg kalıplara dökülerek yuvarlak düzgün sikke şekilleri elde edilmeye başlanmıştır. Basımı gerçekleştirecek olan sikkenin ön yüz kalıbı ters ve iç bükey olarak örs üzerine ya da ayrı bir kalıp olarak örs içine yerleştirilirdi. Sikke yapımı için hazırlanan önceden ağırlığı belirlenen sikke madeni ısıtılarak

¹²² Atlan, *Grek Sikkeleri*, s.42-47.

¹²³ Tekin, *Antik Nüsmatik ve Anadolu*, s.22.

¹²⁴ Christopher Howgego, *Sikkelerin Işığında Eski Çağ Tarihi*, (Çev. O. Tekin), Homer Kitapevi, İstanbul, 1998, s.30.

yumuşatıldıktan sonra ön kalıbın bulunduğu örs üzerine yerleştirilirdi. Sikkenin arka yüzünü oluşturacak üst kalıp ıstampası sikke pulu üzerine yerleştirildikten sonra ıstampanın üzerine çekiçe dövülmesi suretiyle kalıplar üzerindeki ters figürler arada kalan sikke pulu üzerine düz ve dış bükey olarak basımı sağlanırdı. Ön yüz örs üzerinde ön kalıbı, arka yüz ise ıstampa üzerinde arka kalıbı meydana getiriyordu. Arka yüz kalıbı üzerine vurulması nedeniyle önyüz kalıbına göre daha hızlı bozuluyordu. Denemelerde Bronzdan yapılan önyüz kalıbından ortalama on beş bin civarında sikke darp edilirken arka yüz kalıbı iki, üç defa yenilenmiştir¹²⁵. Sikkenin darp edildiği eski devirlerden günümüze az sayıda sağlam ulaşan sikke kalıplarının aslına uygun yapılan yeni kalıplarla yapılan deneysel çalışmada antik kalıplardan basım tekniğiyle yapılan çalışmada bir kalıptan takriben altı bin – kırk beş bin arasında sikke darp edilebileceği görülmüştür. Bu verilerin değerlendirilmesinde sikke pulunun genişliği, metali gibi etkenler kalıp ömrünü uzatıp veya kısaltabileceği unutulmamalıdır¹²⁶.

Sikkenin ilk darp edilmeye başlandığı devirlerde arka yüz ıstampasının üzerinde figür veya bir tip resmedilmemiştir. Bunun sebebi olarak sikke basımında üst kalıba devamlı çekiçe vurulması nedeniyle alt kalıba göre daha sık yenilenmesi zorunluluğu ve iş yükünü azaltmak istenmesidir¹²⁷.

2.3.2. Döküm Tekniği

Döküm tekniği sikkenin ilk basım dönemlerinde kullanılmış, bir bütünün yarısı iki eşit yarım kalıbın birbirine kilitlendirildikten sonra içine sikke metalinin dökülmesiyle yapılır. Bu teknik daha çok büyük boyutlu sikke ve madalyon yapımında daha kullanışlıdır¹²⁸. Seri üretimde kullanışsız olan bu yöntem daha çok darp tekniğinde yapılamayan büyük boyutlu sikkelerin yapımında kullanılmıştır¹²⁹. Döküm tekniği heykel gibi eserlerin yapımına benzemektedir. Önceden hazırlanan kalıplar yardımıyla teknik uygulanır¹³⁰.

¹²⁵ Tekin, *Antik Nümismatik ve Anadolu*, s.23-24.

¹²⁶ Ian Carradice ve Martin Price, *Coinage in the Greek World*, Seaby, London, 1988, s.51.

¹²⁷ Başaran, *Arkeolojiye Giriş*, s.247.

¹²⁸ Karwiese, *Antik Nümizmatikçe Giriş*, s.17.

¹²⁹ Howgego, *Sikkelerin Işığında Eski Çağ Tarihi*, s. 30.

¹³⁰ Başaran, *Arkeolojiye Giriş*, s.247.

2.3.3. Anadolu’da Pers İmparatorluğu Döneminde Sikke Darp Eden Şehirler

Persler Lydia Krallığını yenip Anadolu’yu ele geçirdiklerinde¹³¹ Anadolu topraklarında ticarete Kroisos sikkeleri olarak adlandırılan altın ve gümüş basımı yapılan kroiseidlerin basımına ve kullanımına devam ederler¹³². Bunun yanında diğer sikke basan batı Anadolu kıyı şeridindeki Hellen kent devletleri Lydia ile beraber sikke basımına başladıkları Efes Artemis Tapınağındaki kazı buluntularından anlaşılmakla beraber¹³³ bu kent devletleri Perslerin yönetimi altında da sikke darp etmişler bu sikkelerde kendi şehir ve özelliklerini belirtir işaret ve betimler kullanmışlardır¹³⁴.

Kyrosun, Lydia’yı almasından sonra müdahale etmediği sikke basımında Persler yaklaşık otuz yıl daha Lydia tipi sikke basımına devam etmişlerdir¹³⁵. Birçok alanda reform yapan I. Dareios (İ.Ö. 521-486) kendisinden önce II. Kyros ve Kambyses döneminde basımına devam eden Kroiseidlerin basımını durdurarak Perslere ait ilk sikkeleri darp etmeye başlamıştır¹³⁶. I. Dareios, Lydialıların aslan ve boğa betimlerini sikkeler üzerinden kaldırarak¹³⁷ pers okçu kral betimlemeleri kullanılmaya başlanmıştır. I. Dareios’la başlayan bu sikkelerin altın olanlarına Dareikos, gümüş olanlarına Siglos denilmiştir. Bu sikkeler üzerinde Büyük Pers Kralını gösteren bu betimler küçük değişikliklere uğrasa da iki yüzyıl kullanılmaya devam eder¹³⁸. Pers Devleti topraklarında sikke basmak büyük krala ait bir özellikti ancak kralın bilgisi dâhilinde Satrap, yerel yöneticiler ya da hanedanlar sikke darp etmişlerdir¹³⁹. Satraplıkların kendi mali sistemlerini ayakta tutmak Satraplık ödemelerini özellikle

¹³¹ Herodotos, I. 69-86.

¹³² Konuk, *Karun’dan Karia’ya Muharrem Kayhan Koleksiyonundan Erken Anadolu Sikkeleri*, s.41.

¹³³ David George Hogarth, *Excavations at Ephesus*, London, 1908.

¹³⁴ J.M. Balcer “*The East Greeks Under Persian Rule: A Reassessment*”, *Achaemenid History VI*, Leiden 1991, s.59.

¹³⁵ Colin M. Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins*, 1976, London, s.31; Georges Rider, *La Naissance de la Monnaie: Pratiques Monétaires de l’Orient Ancien*, Presses Universitaires de France, Paris, 2001, s.123; Tekin, *Antik Nüsmistik ve Anadolu*, s. 72.

¹³⁶ Atlan, *Grek Sikkeleri*, s. 21.

¹³⁷ Christopher Tuplin, “*The Changing Pattern of Achaemenid Persian Royal Coinage*” P. Bernholz and R. Vaubel (ed.), *Explaining Monetary and Financial Innovation*, *Financial and Monetary Policy Studies* 39, DOI: 10.1007/978-3-319-06109-2-6, ©Springer International Publishing Switzerland, 2014, s.136-139.

¹³⁸ Margaret Cool Root, *The King and Kingship in Achaemenid Art: Essays on the Creation of an Iconography of Empire*, *Acta Iranica* 19, Troisième Série, Textes et Mémoires Vol. IX, 1979, Leiden, s.165.

¹³⁹ Jaroslaw Artur Bodzek, “*Remarks On The Origins of Achaemenid Satrapic Coinages*” *Folia Numismatica* 28/1, *Scientiae Sociales XCIX*, Krakow, 2014, s.4.

M.Ö. IV. yy. ortaya çıkan paralı askerlerin ödemelerinin satraplar tarafından darp edilen sikkelerle yapıldığı düşünülmektedir. Pers İmparatorluk krali sikkelerinin birçok bölgede hanedan, kent veya satrap sikkelerine nazaran daha az dağılıma sahiptir. Pers Kralları vergilerin daha kolay toplamak için egemenlikleri altındaki bölgelerde sikke darbına müsaade etmişlerdir. Siglosların IV. yy. da sayılarındaki azalma yerel sikke darbındaki artışla ifade edilebilir¹⁴⁰.

Lydia krallığının başkenti Sardes'te¹⁴¹ (Salihli) ilk sikkeler Lydia- Milet ağırlık biriminde (Ana birim 14,1 gr) darp edilmişlerdir. Bu ilk sikkeler Paktolos ırmağında doğal halde bulunan elektron madeninden 14,1 gr ağırlığında staterlerdir. Sardes'te darp edilen ilk elektron sikkelerin ön yüzlerinde kükrer şekilde aslan başı veya karşılıklı iki aslan başı betimi varken, arka yüzlerinde çukurlar (İncus) vardır. Kroisos, daha sonra sikkelerde bulunan iki aslan başından birinin yerine boğa figürü koydurmuştur¹⁴². İlk basım sikkelerin arka yüzlerinde stater biriminde ve onun yarısı olan birimde üç kare çukur, üçtebir (Trite 4,75gr), iki kare çukur altıda bir (Hekte 2,40gr), bir kare çukur ise birimi küçük sikkelerde kullanılmıştır¹⁴³. Kroisos elektron sikke basımından sonra sikke basımında tarihte ilk defa gümüş ve altın madenlerini kullanarak Sardes'te ayrı ayrı sikke basımını gerçekleştirmiştir¹⁴⁴. Herodot altını elektrondan ayırmak için beyaz altın sözcüğünü kullanmıştır¹⁴⁵. Kroiseid ismiyle anılan bu sikkelerin ön yüzlerinde karşılıklı betimlenen aslan ve boğa bulunurken, arka yüzde quadratum incusum yer alır¹⁴⁶.

Pers egemenliği altında sikke basan kentleri bölge bölge inceleyecek olursak İönnia bölgesiyle başlanması doğru olur. İonia bölgesi bugünkü Milet'in güneyinde

¹⁴⁰ Ian Carradice, "The 'Regal' Coinage of the Persian Empire", *Coinage and Administration in the Athenian and Persian Empire: The Ninth Oxford Symposium on Coinage and Monetary History*, (ed. I. Carradice), Oxford, BAR International Series, 1987, s.93.

¹⁴¹ Christopher H. Roosevelt, *Iron Age Western Anatolia: The Lydian Empire and Dynastic Lycia. A Companion to the Archaeology of the Ancient Near East 1* (ss.896-913), Editör D. T. Potts. Blackwell Publishing Ltd. 2012. s.897.

¹⁴² Tekin, *Antik Nümismatik ve Anadolu*, s. 73.

¹⁴³ Karwiese, *Antik Nümizmatik Giriş*, s.24; Konuk, *Karun'dan Karia'ya Muharrem Kayhan Koleksiyonundan Erken Anadolu Sikkeleri*, s.22.

¹⁴⁴ Barclay Vincent Head, *Historia Numorum*. Oxford. 1911, s.546; Tekin, *Antik Nümismatik ve Anadolu*, s.75; William E. Mierse, *The Persian Period. Sardis from Prehistoric to Roman Times: Results of the archaeological exploration of Sardis 1958-1975* (ss. 109-138). Editör: G. M. A. Hanfmann. Cambridge, Massachusetts, London, MA: Harvard University Press.1983, s. 102; Stefan Karwiese, *Antik Nümizmatik Giriş*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1995, s. 27; Herodotos, 1, 94.

¹⁴⁵ Konuk, *Karun'dan Karia'ya Muharrem Kayhan Koleksiyonundan Erken Anadolu Sikkeleri*, s.41.

¹⁴⁶ Nicholas Cahill, ve John H. Kroll, "New Archaic Coin Finds at Sardis." *American Journal of Archaeology*. Cilt 109. No. 4. Ekim, 2005, s.589-617.

Poseidon burnundan burası Karia Bölgesi sınırdır başlayarak bugünkü Foça, Gediz (Hermos) ırmağına kadarki sahil şerididir¹⁴⁷. İ.Ö. 7.yy son çeyreğinde İonia bölgesi kentleri sikke basmaya başlamışlardır¹⁴⁸. Herodot Panionion birliğini oluşturan on iki kenti şöyle sıralar Ephesos (Selçuk), Erythrai (Ildır-Çeşme), Miletos (Balat), Lebedos (Gümüldür), Kolophon (Değirmendere), Klazomenai (Urla), Teos (Sığacık), Phokaia (Foça), Samos, Khios sonradan bu kentlere Smyrna (İzmir) katılmıştır¹⁴⁹. İonia bölgesi kentleri ilk sikkelerini elektrondan darp etmişlerdir. Ephesos, Klazomenai, Phokaia Miletos, Erythrai bu kentlerdendir. M.Ö 6. yy. ikinci yarısından sonra birçok kent elektron sikke darbını bırakarak yaygın olarak gümüş sikke darbına başlamıştır. Her kentin kendine has ayırt edici betimlemeleri bastıkları sikkeler üzerinde görülmektedir. Ephesos kenti sikkeleri belirgin özellikleri ön yüzünde arı motifleri¹⁵⁰ arka yüzde başı arkaya bakar tipte bir geyik ve palmye ağacı resmedilmiştir. Klazomenai (Urla) kenti ön yüz betimlerinde kanatlı yaban domuzu Apollon başı Atena kafası bulunurken arka yüzlerde bir kuğu ve kentin isminin yazılı olduğu ΚΛΑ- ΚΛΑΙΟ lejantları ile koçbaşı veya koç figürü betimleri bulunur. Milet kenti sikkelerinde genellikle baş kısmı arkaya bakar aslan başı bulunurken, Phokaia sikkelerinde fok figürü öncelikli olmakla birlikte grifon başı, tanrı başları figürleri basılmıştır. Ege kıyısında bulunan Teoslu'lar (Sığacık) sikkelerinde oturan grifon betimini kullanırken, kent azda olsa M.Ö. 4. yy. altın sikke darp etmiştir. Kolophon (Değirmendere) Lidyalılardan sonra Pers egemenliğine giren bir İonia kentidir sikkeleri drahmi olup Apollon başı ön yüzde, kare incus arka yüzde görülmektedir. M.Ö. 4. yy. sikkelerinde Ön yüz betimi Apollon başı devam ederken arka yüzde lir müzik aleti betimi resmedilirken yarım drahmilerde üçayaklı kazan figürü görülmektedir¹⁵¹.

İzmir körfezinden kuzeyde Kaykos (Bakırçay) vadisine kadar olan bölgeye Aiolis Bölgesi denir Herodot 12 Aiol yerleşimini şöyle sıralar: Kyme (Aliğa / Nemrut Koyu), Buruncuk / Larisa, Neonteikhos (Yanikköy), Temnos (Görece-Kayacık Tepesi), Killa (Zeytinli), Notion, Aigirossa (Kavaklıdere), Pitane (Çandarlı), Aigai

¹⁴⁷ Sevin, “Lydiyalılar” *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi 1*, Görsel Yayınlar, 1982, İstanbul, s.210.

¹⁴⁸ Tekin, *Antik Nüsmatik ve Anadolu*, s.77; Robert W. Wallace, *On the Production and Exchange of Early Anatolian Of Electrum Coinages*, REA 91,1989, 1-2, s.87.

¹⁴⁹ Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası 1*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2001, s. 81-84; G.L. Huxley, *The Early Ionians*, 1966, Londra, s. 15; Herodotos I. 142.

¹⁵⁰ Karwiese, *Antik Nüsmatiğe Giriş*, s.31.

¹⁵¹ Tekin, *Antik Nüsmatik ve Anadolu*, s.79-83.

(Nemrutkale), Myrina (Aliağa-Kalabaktepe), Gryneion (Yenişakran), Smyrna (Eski İzmir). Smyrna önce Aiol, daha sonra İon kenti olması nedeni ile diğer kentlerden ayrılır¹⁵². En eski Aiolis yerleşimi olan Kyme şehri M.Ö. V.-IV. yy. tarihlenen ön yüzde “KY” harfleri ile kartal ve kartal başı; arka yüzde at protomu ya da vazo figürü bulunan gümüş ve bronz sikkeler darp etmiştir. Anadolu’nun kabaca kuzey batı kısmında yer alan Mysia bölgesi kentleri M.Ö. VI. yy. ortalarından itibaren sikke basımına başlamıştır. Sikke darbeden önemli kentleri arasında Kyzikos (Erdek-Belis), Lampsakos (Lâpseki), Parion (Kemer), Pergamon (Bergama), Miletopolis (Karacabey- Kemalpaşa arası Melde), Daskleion (Ergili), Pitane (Çandarlı), Gampreion (Kınık) sayabiliriz¹⁵³. Perslerin Sardesten sonra ikinci önemli satraplık merkezi bölge içinde bulunan Daskleion kentidir. Kentte Pers darphanesinin bulunması vergilerin burada toplanması kenti ve bölgeyi önemli ticaret merkezi haline getirmiştir.

İsmi bölgenin en bilinen kenti Troia’dan alan Troas Bölgesi, bugünkü Biga Yarımadası’dır. Antandros (Altınoluk), Lamponion (Lamponeia), Gargara, Assos (Behramkale), Polymedion, Hamaksitos, Kolonai, Neandria (Ezine), Dardanos (Maltepe), Ophryneion, Abydos (Aydos-Nara) Arisbe, Perkote ve Palai Lampsakos, Parion, Kebrene (Çaldağ), Thymbra, Hisarlık/Troia (İlion), Sigeion, Tenedos (Bozcaada)¹⁵⁴ bölgenin sikke basan kentleri olarak bilinirler. Dardanos Şehri M.Ö. 7. yy. sonu 6. yy. başlarında, diğer kentler ise 5. yy. itibaren sikke darp etmeye başlamıştır. Anadolu’nun güney batı kısımlarını kapsayan Karia bölgesi genel olarak kuzeyinde İonnia ve Lydia bölgelerinin bulunduğu, kuzey sınırının Büyük Menderes (Maiandros) ırmağından itibaren başlayan, güneyinde Dalaman (İndos) çayına kadar olan bölge olarak adlandırılır. Batısında Ege Denizi doğusunda ise Psidia bölgesi sınırlarını oluşturmaktadır¹⁵⁵.

Karia bölgesi kentleri M.Ö.6. yy. sonları 5. yy. başlarından itibaren sikke darp etmeye başlamışlardır. Bölgenin sikke basan kentleri Knidos (Datça), Halikarnassos (Bodrum), Idyma (Gökova-Asartepe), Termara (Bodrum), Kos (İstanyöy), Euromos

¹⁵² Herodotos, I.149; Sevin, *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi 1*, s.216.

¹⁵³ J.A. Cramer, *Geographical and Historical Description of Asia Minor*, Amsterdam, 1971, s.30-142; Tekin, *Antik Nüsmistik ve Anadolu*, s.79-89.

¹⁵⁴ John Manuel Cook, *The Troad. An Archaeological and Topographical Study*, Oxford, 1973; Sevin, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I*, s.57-71.

¹⁵⁵ Canan Küçükören, *Egede Bir Anadolu Uygarlığı Karia*, Ekin Yayınları, İstanbul, 2005, s.15.

(Milas-Selimiye), İasos (Kıyıkışlacık köyü-Güllük körfezi), Kaunos, Keramos (Milas- Ören bucağı), Mylasa (Milas) dır. Karia bölgesinde straplık yapan Hekatomnos (M.Ö.395-377), Mausolos (M.Ö.377-353), İdrieus (M.Ö. 351-344), Piksodaros (M.Ö.341-336) satraplık yaptıkları dönemlerde sikkeler darp etmişlerdir¹⁵⁶.

M.Ö. 540'lar da Pers egemenliğine giren antikçağda Karia ve Pamphylia arasında kalan¹⁵⁷ Anadolu'nun güney batısında bugünkü Teke yarımadasının bulunduğu alan Lykia bölgesi olarak adlandırılır¹⁵⁸. Bölgede ilk sikkeler M.Ö. 6. yy. ortalarından sonra Lykialı yerel yöneticiler olarak adlandırılan Dynastlar tarafından darp edilmeye başlanmış, Karia satrabı Maussollos'un M.Ö.360 Lykiayı almasına kadarda böyle devam etmiştir. Bölgenin başşehri konumundaki şehri Ksanthos (Kınık), Limyra Turunç ova/ Yuvalılar), Phaselis (Tekirova), Patara (Gelemiş), Telmessos (Fethiye), Tlos (Düver/Kaleasar), Kadyanda (Üzümlü), Aperlai (Sıcak İskeleyi) gibi kentler klasik çağda sikke darp etmişlerdir. Diğer kentler M.Ö. 2. yy. da Roma İmparatorluk yönetiminde sikke darp etmişlerdir¹⁵⁹.

Lykia bölgesinin doğusunda yer alan kuzeyinde Pisidia bölgesi, güneyinde bugünkü Antalya körfezi, doğusunda, Dağlık Kilikia ile çevrili bölgeye Pamphylia bölgesi denir¹⁶⁰. Bölge kentleri ilk sikkelerini 5. yy. ilk yarısından itibaren basmaya başlamışlardır¹⁶¹. Persler döneminde sikke basan kentleri Side (Selimiye), Aspendos'tur (Belkıs)¹⁶². Günümüzde Burdur Isparta illerinin tamamı Antalya'nın kuzey taraflarını bugün göller bölgesi olarak adlandırılan antikçağda Pisidia bölgesi denilmektedir. Bölgede iki kent Selge (Zerk) ve Etenna (Sırt köyü) Persler döneminde sikke darp etmiştir. Diğer kentler M.Ö. I. yy. itibaren sikke basmaya başlamışlardır¹⁶³.

¹⁵⁶ Tekin, *Antik Nümismatik ve Anadolu*, s.96-98.

¹⁵⁷ Antony G. Keen, *Dynastic Lycia: A political History of the Lycians and Their Relations with Foreign Powers C. 545-362 B.C.*, Brill, Leiden-Boston-Köln, 1998, s. 13.

¹⁵⁸ Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, s.137-138.

¹⁵⁹ Tekin, *Antik Nümismatik ve Anadolu*, s.101-102.

¹⁶⁰ Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, s.137-138.

¹⁶¹ Sabahat Atlan, *Sidenin Milattan Önce V. ve IV. Yüzyıl Sikkeleri Üzerine Araştırmalar*, TTK, Ankara,1967, s.1.

¹⁶² Head, *Historia Numorum*, s.699-701.

¹⁶³ Tekin, *Antik Nümismatik ve Anadolu*, s.107.

Kilikia bölgesi güneyde Akdeniz kuzeyde Lykaonia, batıda Pamphylia ve Pisidia, doğusunda Syria bulunan,¹⁶⁴ bulunduğu konum itibariyle ovalık (Pedias) ve dağlık (Trakheia) Kilikia adlarıyla iki bölgeye ayrılmıştır¹⁶⁵. M.Ö. V. yy. ortalarından itibaren bölgenin Pers döneminde sikke basan kentleri Kelenderis (Gilindire/Aydıncık), Nagidos (Bozyazı), Tarsos (Tarsus), Soloi (Vranşehir), Mallos (Kızıлтаhta köyü), Issos (Dörtöl) dur. Diğer kentler M.Ö. II. yy. ve sonrasında sikke darbına başlamıştır. Anadolu'da Pers hâkimiyeti altında olan bir diğer bölge ise genel olarak bugünkü Karadeniz bölgesi Halys (Kızılırmak) ile Kolkhis arasındaki bölgeye eski çağda Pontos denilmekteydi¹⁶⁶. Persler zamanında Kappadokia Bölgesi ikiye bölünerek¹⁶⁷ kuzeyde kalan satraplık bölgesine Kappadokia Pontika (Pontos) denirken güneyde kalan bölge Büyük Kappadokia satraplığı olarak adlandırılmıştır.¹⁶⁸ Bölgenin İskender'den önce IV. yy. sikke darp eden iki kenti Amisos (Samsun) ve Trabazos'tur (Trabzon) dur. Diğer kentlerin çoğu ancak Pontos kralı Mithridates VI (M.Ö. 120-63) zamanında sikke darp etmeye başlamıştır¹⁶⁹.

Eskiçağda Paphlagonia bölgesinin doğusunda Pontos bölgesi yer alırken Halys nehri sınır kabul edilir,¹⁷⁰ batısında Bithynia bölgesi, kuzeyi Karadeniz ile çevrili güneyinde ise Galatia bölgesi bulunmaktadır¹⁷¹. Bölgenin en önemli ve Persler döneminde M.Ö. V. yy. sikke basan¹⁷² Milet kolonisi olan Sinope (Sinop) tur¹⁷³. Paphlagonia bölgesinin batısında Bithynia bölgesi yer almaktadır. M.Ö. V. yy. sikke darp etmeye başlayan Bithynia kentleri Kalkhedon (Kadıköy), Herakleia Pontika (Karadeniz Ereğlisi), Astakoz (İzmit) tir¹⁷⁴.

Türkiye'de bugün antik Trakya olarak adlandırılan bölgenin üçte biri bulunmaktadır. Bu kısma Doğu Trakya denmektedir. Çanakkale Gelibolu, İstanbul'un Avrupa yakası, Kırklareli, Edirne ve Tekirdağ illerini kapsamaktadır. Diğer bölgeler ise

¹⁶⁴ Annelies Kammenhuber, "Kilikien", *Der Kleine Pauly* IV, 1972, s.208-209.

¹⁶⁵ Arnult Hugh-Martin Jones, *The Cities of Eastern Roman Provinces*, Oxford, 1937, s.191.

¹⁶⁶ Tekin, *Antik Nümismatik ve Anadolu*, s.108-114.

¹⁶⁷ Strabon, *Geographika*, (Çev. A. Pekman) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000, s.1.

¹⁶⁸ Şevket Dönmez, *The Achaeamenid Impact On The Central Blac Sea Region*. İnci Delemen İçinde, *The Achaeamenid Impact on LocalPopulations and Cultures in Anatolia*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2007, s.107.

¹⁶⁹ Tekin, *Antik Nümismatik ve Anadolu*, s.114; Atlan, *Grek Sikkeleri*, s.31.

¹⁷⁰ Herodot, I, 6; Strabon, *Geographika XII*, I, 1.

¹⁷¹ Strabon, XII, V,1.

¹⁷² Murat Arslan, *Mithridates VI Eupotor Romanın Büyük Düşmanı*, Odin Yay. İstanbul, 2007, s.53.

¹⁷³ Ksenophon, *Anabasis*, VI,1, 15.

¹⁷⁴ Tekin, *Antik Nümismatik ve Anadolu*, s.117.

Yunanistan ve Bulgaristan'dır. Bu bölgelere Batı Trakya denmektedir¹⁷⁵. Bölgenin ilk sikkeleri M.Ö. V. yy. ilk çeyreğinde Ainos (Enez) kenti basmıştır. Sırasıyla Byzantion (İstanbul), Perinthos (Marmara Ereğlisi) klasik dönemde sikke darp etmişlerdir¹⁷⁶.

¹⁷⁵ Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, s.19.

¹⁷⁶ Tekin, *Antik Nümismatik ve Anadolu*, s.119-120.

III. BÖLÜM

PERS SİKKELERİ

3.1. Perslere Ait İlk Sikkeler ve Sikke Tipleri

Pers Kralı II. Kyros'un Lydia Kralı Kroisos'u M.Ö. 547 yılında savaş sonunda yenerek Sard'ı alması ile başlayan ve Büyük İskender'in M.Ö. 334 senesinde Pers ordularını Granikos'ta yenilgiye uğratmasına kadarki aşağı yukarı iki yüz yıl boyunca bütün Anadolu toprakları Pers yönetimi altında kalmıştır¹⁷⁷. Anadolu topraklarında ticarete Kroisos sikkeleri olarak adlandırılan altın ve gümüş basımı yapılan kroiseidler¹⁷⁸ Kyros'un Lydia'yı almasından sonra da basımına müdahale etmediği Perslerin yaklaşık otuz yıl daha Lydia tipi sikke basımına ve kullanımına devam ettiği görülmektedir¹⁷⁹.

Persler Lydia devletini ele geçirmesiyle ilk defa sikke ile karşılaşmışlardır. Her ne kadar bu dönemde Anadolu'da Ege kıyılarında kentler sikke darp edip kullanıyorsa da Anadolu'nun iç kesimleri hala sikkeye yabancıydı. Perslerde bu devirde para yerine sikke değil ingot denilen çeşitli madenlerden oluşan külçeleri kullanıyorlardı¹⁸⁰. Her ne kadar Persler Kroisos sikkelerini kullansalar da sikkelerin ağırlıklarında ve ön yüz betimlerinde sanatsal olarak bozulmalar görülmektedir. Lydia tipi Kroisos basımı gümüş staterlerin ağırlıkları yaklaşık 8,2 gr iken Pers basımlarının ağırlıklarının yaklaşık 5,4 gr. oldukları; Lydia tipi Kroisos basımı altın staterlerin ağırlıkları yaklaşık 10,9 gr iken Pers basımlarının ağırlıklarının yaklaşık 8,2 gr oldukları tespit edilmiştir.¹⁸¹ Pers basımı Kroiseidler de islenen hayvan betimleri Kroisos basımlarına göre daha basit, sanatsal estetiklerinin az ve sert hatlara sahip olarak darp edildikleri görülmektedir¹⁸². Görünüm olarak birbirine benzeyen ancak ağırlık ve şekilleri incelendiğinde ayırt edile bilen Kroisos sikkeleri

¹⁷⁷ Amelie Kuhrt, *The Achaemenid Persian Empire* (c.550-c.330 BCE)", (Ed.) Icock, S.E., T.N. D'Altroy, K.D. Morrison ve C.M. Sinopoli, *Empires: Perspectives from Archaeology and History*, Cambridge University Press, New York, 2001, s.93.

¹⁷⁸ Konuk, *Karun'dan Karia'ya Muharrem Kayhan Koleksiyonundan Erken Anadolu Sikkeleri*, s.41.

¹⁷⁹ Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins*, s.31.

¹⁸⁰ Oğuz Tekin, *Pers Döneminde Anadolu'da Para ve Ticaret" Persler Anadolu'da Kudret ve Görkem*, (Ed. Kaan İren, Çiçek Karaöz, Özgür Kasar) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s.102.

¹⁸¹ Carradice ve Price, *Coinage in the Greek World*, s.73-74.

¹⁸² J. H. Kroll, *Sardeis Sikkeleri, Lidyalılar ve Dünyaları*, (Ed. Nicholas D. Cahill), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s.153.

ve Pers basımlarının aynı zamanda dolaşımda olmadığı define buluntularından anlaşılmaktadır¹⁸³.

3.1.2. Pers Krallık Basımı Sikke Tipleri

Pers devletinin başına M.Ö. 521 senesinde gecen I. Darius, yönetimi sırasında imparatorlukta kendisinden sonrada iki asır daha kullanılmaya devam edecek Pers devlet teşkilatını sağlam temeller üzerine kurmuş, tahtta bulunduğu süre içerisinde Pers İmparatorluğu en geniş sınırlarına erişerek Pers tarihinde II. Kyros kadar değer görmüştür¹⁸⁴. Birçok alanda reform yapan I. Dareios (İ.Ö. 521-486) kendisinden önce II. Kyros ve Kambyzes döneminde basımına devam eden Kroiseidlerin basımını durdurarak Perslere ait ilk sikkeleri darp etmeye başlamıştır¹⁸⁵. I. Dareios sikkeler üzerinden Lydialıların aslan ve boğa betimlerini kaldırarak¹⁸⁶ pers okçu kral (toksotes-tai) çizimlerini koydurmuştur. İlk defa I. Dareios tarafından darp edilen bu sikkelerin altın olanlarına Dareikos (Darik), gümüş olanlarıda Siglos adıyla anılmıştır. Bu sikkeler üzerinde Büyük Pers Kralını gösteren çizimler küçük değişikliklere uğrasa da imparatorluğun yıkılmasına kadar yaklaşık iki yüzyıl kullanılmaya devam eder¹⁸⁷. I. Dareios'la başlayan altın (dareikos) ve gümüş (siglos) sikkelerin basımı ve kullanımı İskender'in Persleri ortadan kaldırmasına kadar devam etmiştir¹⁸⁸.

Pers altın ve gümüş sikkelerinin ön yüzlerinde toksotes-tai okçu kral betimi farklı şekillerde yer alırken¹⁸⁹ bu betimlerin kralı işaret ettiği başlarında bulunan kydaris¹⁹⁰

¹⁸³ Konuk, *Karun'dan Karia'ya Muharrem Kayhan Koleksiyonundan Erken Anadolu Sikkeleri*, s.49-51.

¹⁸⁴ Ekrem Memiş, *Eskiçağ Tarihinde Doğu Batı Mücadelesi*, Çizgi Kitapevi Yayınları, Konya, 2001, s. 59.

¹⁸⁵ Atlan, *Grek Sikkeleri*, s. 21.

¹⁸⁶ Tuplin, *The Changing Pattern of Achaemenid Persian Royal Coinage*, s. 136-139.

¹⁸⁷ Cecile Morrisson, *Antik Sikkeler Bilimi Nüsmatik "Genel Bir Bakış"*, (çev.) Z. Çizmeli Öğün, Arkeoloji ve Sanat Yayınları İstanbul, 2002, s.4; Root, *The King and Kingship in Achaemenid Art: Essays on the Creation of an Iconography of Empire*, s.165; Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins*, s.33.

¹⁸⁸ Ian Carradice *The 'Regal' Coinage of the Persian Empire, Coinage and Administration in the Athenian and Persian Empire: The Ninth Oxford Symposium on Coinage and Monetary History*, (ed. Carradice I.), Oxford, BAR International Series, 343,1987, 73-108.

¹⁸⁹ Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins*, s.33.

¹⁹⁰ Kydaris: Pers kralı tarafından kraliyet cüppesi ile birlikte giyilen ve sadece Büyük Pers kralı tarafından takılan parlak renkli taç. Aynı sembol Persopolis heykellerinde de bulunur. (Bkz. A History Of Persia,1. Cilt Sir Percy Sykes, Macmillan and Co., Limited, 1915, London, Sy: 173)

ismiyle anılan taçtan anlaşılmaktadır¹⁹¹. Pers basımı I. Darius sikkeleri küçük değişimlere uğrasa da temel üslup ve biçimlerinde benzerlikleri devam etmiştir. Persler Lydia tipi sikkeden Dareikos altın staear ve gümüş Siglos olarak adlandırılan sikke tiplerini, Lydialılarında ilk defa sikke darp ettikleri Sardes'te darp etmeye devam etmişlerdir¹⁹². Dareikos ve siglosların erken basımları darp edildikleri batı Anadolu'da kullanıldıkları, imparatorluğun diğer bölgelerinde kullanımı nadir görülmektedir¹⁹³. İran ve Babilde IV. yy. sigloslarına defnelerde rastlanması siglosların bu dönemde daha geniş alanlarda kullanıldığı anlaşılmaktadır¹⁹⁴.

Birçok alanda reform yapan I. Dareios (İ.Ö. 521-486) kendisinden önce II. Kyros ve Kambyzes döneminde basımına devam eden Kroiseidlerin basımını durdurarak Perslere ait ilk sikkeleri darp etmeye başlamıştır¹⁹⁵. Bundan sonra dareikos ve siglos olarak adlandırılan Pers Krallık sikkeleri dört tip olarak incelenir¹⁹⁶.

I. Tip de Pers İmparatoru sakallı, taçlı ve sadece bel hizasına kadar betimlenirken, bir elinde yayı değer elinde bazen iki bazen üç ok tutar.

II. Tip de Pers İmparatoru başında tacı bir dizini yere koymuş ok atarken vücut tam betimlenmiştir.

III. Tip de Pers İmparatoru başında tacı tam boy diz kapağı koşusu Knelauf pozisyonunda bir elinde yayı diğer elinde çapraz tutuş mızraklı olarak betimlenmiştir.

IV. Tip de Pers İmparatoru başında tacı tam boy olarak betimlenmiş, bir elinde yay tutarken diğer elinde bulunan hançeri saplama hamlesi yapmış koşar pozisyonda betimlenmiştir.

I. Dareios'tan itibaren darp edilmiş Pers sikkeleri arka ve ön yüzlerinde basıldıkları süre içerisinde üzerlerinde herhangi bir lejant olmaması sikkelerin üzerlerinde

¹⁹¹ Tekin, *Antik Nüsmatik ve Anadolu*, s.71; Kaan İren, Çiçek Karaöz, Özgün Kasar, *Persler Anadolu'da Kudret ve Görkem*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s.102.

¹⁹² Kroll, *Sardeis Sikkeleri, Lidyalılar ve Dünyaları*, s.153.

¹⁹³ Konuk, *Karun'dan Karia'ya Muharrem Kayhan Koleksiyonundan Erken Anadolu Sikkeleri*, s.53.

¹⁹⁴ Carradice *The 'Regal' Coinage of the Persian Empire, Coinage and Administration in the Athenian and Persian Empire*, s.89-90.

¹⁹⁵ Atlan, *Grek Sikkeleri*, s.21.

¹⁹⁶ Carradice, *The 'Regal' Coinage of the Persian Empire, Coinage and Administration in the Athenian and Persian Empire*, s.78; İren, Karaöz, Kasar, *Persler Anadolu'da Kudret ve Görkem*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s.104.

bulunan Pers Kralı tiplerine göre tarihsel sınıflandırılmıştır. I. Tiple başlayarak IV. Tip arası sınıflandırması yapılmıştır. Tip III ve Tip IV sikke grubundaki örnekler alt gruplarda içerir. I. Tip sikkelerin sadece gümüş basımları bilinirken diğer üç grup sikke tiplerinin hem gümüş hem de altın basımları bulunmaktadır. Yunanlılar I. Dareios adına ithafen Pers altın sikkelerine Darik (Dareikos), Pers basımı gümüş sikkelere ise Siglos demişlerdir. Altın darikler 8.3/4 gr ağırlığında iken gümüş sigloslar 5.4 gr ağırlığında basılmışlardır¹⁹⁷.

I. Tip grubu Pers sikkeleri I. Dareios'un darp ettiği ilk sikkeler olduğu için kısa süre zaman aralığında ve sadece gümüş siglos örnekleri olan nadir görülen sikkelerdir. II. Tip sikkelerde daha çok siglos örnekleri ile karşılaşılırken II. Tip Dareikoslar çok nadir görülür. II. Tipler için Terminus Ante Guem¹⁹⁸ olan M.Ö. 500 yılına tarihlenen Persopolis'te ele geçirilen bir kil tablet üzerinde ki figür II. Tip figürlerle aynıdır¹⁹⁹. Ele geçen sikke buluntularında I. Tip ve II. Tip sikkelerin Kroisos sikkeleri ile bir arada yer almaları bu tiplerin Pers sikkelerinin en erken basımlarının olduğunu göstermektedir²⁰⁰.

III. Tip Pers sikkeleri kendi aralarında IIIa (erken) ve IIIb (geç) diye ayrılan ön yüzde başında tacı bulunan kralın çapraz tuttuğu mızrağı ve yayı ile betimlendiği darik ve siglos basımları bulunan sikkelerdir²⁰¹. M.Ö. 490-475 yılları arasına tarihlenen IIIa Tip erken sikkelerini, IIIb Tip geç sikkelerinden ayıran ve C. Kraay'ın keşfettiği en önemli özellik ön yüzde ki kral betiminin sakalının arka kısmında yer alan yuvarlak formda aşağı doğru inen kabartmalar bulunmaktadır. Bu özellik IIIb Tipi sikkelerde görülmez²⁰².

IIIb Tipi grubundaki Pers sikkeleri kendi içerisinde de IIIb erken ve IIIb geç olarak iki gruba ayrılırlar. Erken dönem IIIb sikkelerinde Pers İmparatoru başında tacı tam

¹⁹⁷ Tekin, *Antik Nüsmatik ve Anadolu*, s. 71.

¹⁹⁸ Terminus ante quem arkeoloji de bir buluntunun yaklaşık olarak tarihlenmesi sırasında kronoloji çalışmalarında kullanılan bir yöntemdir ve bir buluntunun belirlenmiş bir tarihten daha önce olamayacağını gösterir. Örneğin, Kroisos'un Efes Artemis Tapınağına hediye ettiği kabartmalı sütunlar M.Ö. 561-547 yılına tarihlenir. Kroisos'un Lidya tahtına çıkışı M.Ö. 561, Lidya yıkılması M.Ö. 547 ye tarihlenir ve buna göre M.Ö. 561 tarihi terminus ante quem'dir. M.Ö.547 ise terminum post quem olarak bilinmektedir. Bu tarih ise olabilecek en geç tarihi ifade eder.

¹⁹⁹ Konuk, *Karun'dan Karia'ya Muharrem Kayhan Koleksiyonundan Erken Anadolu Sikkeleri*, s.53-54.

²⁰⁰ Carradice, ve Price, *Coinage in the Greek World*, s.35.

²⁰¹ Michael Alam, "The Coinage of the Persian Empire", *The Oxford Handbook of Greek and Roman Coinage*, Oxford University Press, New York.2012, s.65-68.

²⁰² Carradice, *The 'Regal' Coinage of the Persian Empire, Coinage and Administration in the Athenian and Persian Empire*, s.90.

boy diz kapağı koşusu pozisyonunda bir elinde yayı diğer elinde mızrağı çapraz tuttuğu halde gösterilmiştir. Kral figürü bazen kabaca, bazen yüzü uzun, sakalsız, bazen de sadağı olmadan betimlenmiştir. Kralın sol dizi üzerinde elbise kıvrımları kat kat verilmiştir. Geç denem IIIb sikkeleri üzerinde kralın sağ bacağı arkasından topuk üzerine doğru elbise kıvrımları kat kat yarım daire biçiminde verilmiştir. Bazı örneklerde kralın elbise düğmeleri ayrıntılı verilirken kral uzun boylu ve sadaksız betimlenir²⁰³.

IV Tip olarak adlandırılan ve kendi içinde Tip IV erken ve Tip IV geç olarak ayrılarak incelenen Pers Krallık sikkeleri ortalama M.Ö. 450 yıllarında itibaren görülmeye başlar. Ayrıcı en önemli özelliği Tip III. Sikkelerinde kralın elinde bulunan mızrağın yerine artık hançerin betimlenmeye başlanmış olmasıdır. Erken Tip IV örneklerinde, kral figürü karikatür çizimli, orantısız vücutlu, saçları toplanmış ense üzerinde ve sakalsız, betimlenirken bazen de kral noktalardan oluşan zemin üzerinde sağ elinde hançer sol elinde yayı ile diz kapağı koşusu betimindedir. Tip IV geç sikkelerin de kral orantılı vücudu ile bir elinde yay diğer elinde hançeri diz kapağı koşusu betimindedir. Uzun sakallı ve başındaki tacıyla güçlü kral betimiyle Pers sikkelerinin son tipidir²⁰⁴. Pers krallık sikke tipleri tarihlendirildiğinde ilk tip M.Ö. 516-500, ikinci tip M.Ö. 500-480, üçüncü tip M.Ö. 480-450, dördüncü tip sigloslar M.Ö. 450- 425 yıllarında darp edilmişlerdir²⁰⁵.

²⁰³ Konuk, *Karun'dan Karia'ya Muharrem Kayhan Koleksiyonundan Erken Anadolu Sikkeleri*, s. 55-56.

²⁰⁴ Carradice ve Price, *Coinage in the Greek World*, s. 85.

²⁰⁵ Patrick Pasmans, “*De Perzische siglos de zilveren pasmunt van de Achaemeniden*”, *De Muntklapper*, 2002,35, s.4.

Şekil:1. Pers Sikke Tipleri. İren, K., Karaöz, Ç., Kasar, Ö., Persler *Anadolu'da Kudret ve Görkem*, (Ed. N. Tekdemir) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s.104.105.

I. Grup Pers Sikkesi Tipi

II. Grup Pers Sikkesi Tipi

III. Grup Pers Sikkesi Tipi

IV. Grup Pers Sikkesi Tipi

3.1.3. Pers Basımı Sikkeler Üzerinde Görülen İşaretler

Pers basımı sikkelerinde özellikle III. ve IV. grup sikkelerde her iki yüzde damgalar görülmektedir. Sikkeler üzerindde görülen bu damgalara kontrmak ve punckmark olarak bilinir²⁰⁶. Bu damgaların bankerler yerel yöneticiler ya da zengin tüccarlar tarafından, sikkenin kullanımda olduğu, metalin ağırlığının ve saflığının doğruluğu anlamında basılmış olmalıdır²⁰⁷. Bu damgalar sikkelere darp hanede darp esnasında vurulmayıp sonradan oluşturulan şekillerdir. Bu damgalar gümüş sigloslar üzerinde görülmekte olup, altın dareikos sikkeler üzeride bulunmamaktadır.

Kullanımda olan bir sikke üzerine sonradan vurulan damgalar kontrmark olarak adlandırılmaktadır²⁰⁸. Kontrmak terimi nümismatik biliminde ikinci veya karşı damga manasında kullanılmaktadır.²⁰⁹

Pers sikkeleri üzerinde görülen punchmark olarak adlandırılan Özellikle III. ve IV. grup sikkelerde her iki yüzde görülen damgalardır. Zengin tüccar ve bankerlerin sikkeler üzerine bastıkları işaretlerin resmi bir geçerliliğinin olmadığı sikkelere kişisel garenti verdikleri görüşü günümüzde kabul görmektedir²¹⁰. Pers sikkeleri üzerinde yaptığı çalışmalarda George F. Hill, sikkeler üzeride 208 adet punckmark olarak adlandırılan sembolü listelemiştir²¹¹.

Şekil: 2. Pers sikkeleri üzerinde görülen Puckmarklar. Konya Müzesi Katalog No:21 Müze Envanter No: 7881, Katalog No: 23 - Müze Envanter No: 10252.

Katalog No:21

Katalog No:23

²⁰⁶ Tekin, *Antik Nümismatik ve Anadolu*, s.38-40.

²⁰⁷ Morrisson, *Antik Sikkeler Bilimi Nümismatik "Genel Bir Bakış"*. s.75.

²⁰⁸ Tulay, A.S. *Genel Nümizmatik Sözlüğü*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2001, s.31.

²⁰⁹ Tekin, *Antik Nümismatik ve Anadolu*, s.38

²¹⁰ Carradice ve Price, *Coinage in the Greek World*, s.99.

²¹¹ George F. Hill, *Catalogue of the Greek Coins of Arabia Mesopotamia and Persia*, British Museum, London, 1922, cxxxvii.

SONUÇ

İran topraklarını yurt edinen Persler Medleri tarih sahnesinden silerek büyük bir devlet olma yolunda ilk adımlarını atmışlardır. Persler M.Ö. 550 yılında II. Kyrosun liderliğinde dedesi Med Kralı Astyagesi mağlup ederek Medlere ait olan topraklarında doğrudan sahibi olmuşlardır. Pers İmparatorluğu kurulmadan önce bu toprakların güçlü devletleri Kimmerlerin, İskitlerin ve Asurluların ortadan kalkması Pers otoritesinin güç kazanmasında ayrı bir etkidir. Perslerin tarih sahnesine çıktığı M.Ö. VI. yy. ortalarında Asya'da Babil, Med ve Lydia Devletleri bulunurken Mısır Afrika kıtasında dönemin otorite gücü idi.

Medlerin yıkılmasıyla Med-Lydia arasındaki anlaşmalarda ortadan kalkmış oluyordu. Lydia-Med sınırı kabul edilen Kızılırmak artık Lyda ve Pers sınırı olmuştu. Bu durumu kendisine tehdit olarak algılayan Lydia Kralı Kroisos dönemin güçlü devletleri Mısır ve Babil'le Perslere karşı birlik olmuştur. Kroisos'un Perslere karşı harekete geçerek Kappadokia bölgesine geçmesi fitilin ateşlenmesine sebep olduğu görülmektedir. İki ordu M.Ö. 547/546 senesinde günümüzde Yozgat ili sınırlarında yer alan Kerkenez dağında Pteria denen yerde karşılaşmış Lydialılar başkentleri Sardes'in düşmesiyle birlikte en güçlü dönemlerinde tarih sahnesinden silinmişlerdir.

Böylece tüm Anadolu Perslerin hâkimiyetine girmiş bir kara devleti olan Persler Akdeniz ve Ege Denizindeki ticareti kontrol altına almışlardır. Bu olay sonrası doğu ile batı arasındaki mücadele Anadolu toprakları üzerinde gerçekleşmiş ilk doğu batı sentezi Perslerle başlamıştır. M.Ö. 547 başlayan Perslerin Anadolu hâkimiyeti Büyük İskender'in M.Ö. 334 yılında Persleri yenmesine kadar yaklaşık iki asır sürmüştür. Bu zaman zarfında Perslere karşı Batı Anadolu şehir devletlerinde bir birliktelik olmadığı birkaç şehrin bireysel direnişi dışında Ksantos ve Knidos gibi ilk zamanlar bir direniş göstermemişlerdir. Persler nüfusundaki bölgelerden vergi verdikleri isyan etmedikleri sürece iç işlerinde serbest bırakmış inanç ve yaşam tarzlarına ve diğer ülkelerle ticaretlerine müdahale etmemiştir. Bu durum belkide Perslerin Anadolu'da iki asır kalabilmelerindeki asıl sebeptir. Perslerle birlikte Batı Anadolu kentleri ticari faaliyetleri gerilemiş bu üstünlüklerini Atina ve Sparta'ya kaptırmışlardır. Pers istilasına kadar birçok ticari koloniler kuran İon şehirleri bundan sonra bir koloni dahi kuramamış ve uzun yıllar toparlanamamışlardır. Pers istilasını olumlu karşılayan Milet şehri, ekonomisi ve ticareti bozulmaya başlamasıyla Perslere

isyanda başı çekmiştir. Bu durum gösteriyor ki ekonomik kaygı ve kayıplar tarihteki önemli olayları başlatıyor veya bitiriyor.

Tarihte sikkeyi ilk Lydialıların kullanmaya başladıkları görüşü kabul görmektedir. M.Ö. 650'den sonra ticarete getirdiği kolaylık sayesinde Lydialılardan sonra ilk İon şehirlerinde sonrasında ise neredeyse aynı anda tüm batı Anadolu adalar ve Atina başta olmak üzere tüm Yunanistan'da birçok merkezde sikkeler basılarak kullanılmaya başlamıştır.

Persler Lydialılarla karşılaşana kadar ülkelerinde ticarete altın ve gümüşten çubuk şeklide ingot adı verilen külçeleri kullanmaktaydılar. Persler Sardes'i aldıklarında ilk defa sikke ile karşılaştılar. Kroisos'un altın ve gümüşten bastırdığı ve Krosoid ismi verilen bu sikkeler Persler tarafından benimsenerek yaklaşık 30 yıl daha basımına devam edildiği görülmektedir. Bu Pers basımı sikkeler ile Kroisos basımı sikkeler arasındaki en önemli ayırt edici özellik, ağırlıkları ve sikke üzerindeki karşılıklı duran boğa ve aslan figürlerinin üslup özellikleridir. Kroisos basımı altın staterler 10.9 gr gümüş staterler 8.2 gr iken Pers basımı altın staterler 8.2 gr, gümüş staterler ise 5.4 gr olarak darp edilmişlerdir. Pers basımı Krosoidler de işlenen hayvan betimleri Kroisos basımlarına göre daha basit, sanatsal estetiklerinin az ve sert hatlara sahip olarak darp edildikleri görülmektedir.

I. Dareios ile birlikte birçok alanda olduğu gibi sikkelerde de değişiklik olmuş Lydia tipi sikke basımına son verilerek imparatorluk yıkılana kadar çok az değişime uğrayan özgün Pers sikkeleri basılmaya başlamıştır. Altın olanlarına I. Dareios'dan dolayı Yunanlılar Dareikos (Darik) gümüş olanlarına ise Siglos demişlerdir. Bu basılan sikkelerin ön yüzlerinde Pers kralı betimi şematik olarak verilirken arka yüzde kare incus bulunmaktadır. Sikkeler üzerinde herhangi bir lejant kullanmamaları düşündürücüdür. Pers İmparatorluğu Satrplıklarda bulunan yöneticiler ve birçok şehre sikke basım izni vermiş bu konuda bir baskı yapmamıştır. Sikke basan Satraplar ve şehirler kendi portre ve ayırt edici özelliklerinin yer aldığı lejantları ile birlikte sikkeler darp etmişlerdir. Pers kralları kendi sikkelerinde tutucu bir tavır sergilemişler sikkelerde yaklaşık iki asır pek bir değişiklik yapmadan basımına devam etmişlerdir.

I. Dareios ile başlayan bundan sonra dareikos ve siglos olarak adlandırılan Pers Krallık sikkeleri dört tip olarak incelenir. Pers sikkeleri ön yüzlerinde toksotes-tai okçu kral betimi farklı şekillerde yer alırken arka yüzlerinde kare incus bulunur. Sikkelerin arka ve ön yüzlerinde basıldıkları süre içerisinde üzerlerinde herhangi bir lejant olmaması sikkelerin üzerlerinde bulunan Pers Kralı tiplerinin değişikliğine göre kronolojik sıralandırılmıştır.

I. Tip de Pers İmparatoru sakallı, taçlı ve sadece bel hizasına kadar betimlenirken, bir elinde yayı değer elinde bazen iki bazen üç ok tutar. I. tip sikkeler sadece gümüş siglos olarak basılmışlar dareikos yani altın örneklerine rastlanmamıştır. Diğer üç tip hem altın hem de gümüş sikke olarak basımları yapılmıştır. II. Tip de Pers İmparatoru başında tacı bir dizini yere koymuş ok atarken vücut tam betimlenmiştir.

I. ve II. Tip sikke örneklerinin Kroisos tipi sikkelerle define buluntularında bir arada yer alması I. Dareios'un ilk basım sikkeleri olduğunu göstermektedir.

III. Tip de Pers İmparatoru başında tacı tam boy diz kapağı koşusu pozisyonunda bir elinde yayı diğer elinde çapraz tutuş mızraklı olarak betimlenmiştir. IV. Tip de Pers İmparatoru başında tacı tam boy olarak betimlenmiş, bir elinde yay tutarken diğer elinde bulunan hançeri saplama hamlesi yapmış koşar pozisyonunda betimlenmiştir

İlk tip sikkeler hariç diğer üç tip sikke grubu üzerinde betimlenen Pers kralı “Knielauf” yani diz kapağı koşusu olarak bilinen, Arkaik döneme tarihlendirilen çanak, çömlek ve vazolar üzerinde çokça karşılaşılan pozisyonunda betimlenmişlerdir.

Konya Asar-ı Atika olarak 1903 yılında kurulan Konya müzesi zengin ve çeşitli eser envanteriyle bölgesinin en büyük müzelerinden biridir. Tezimize konu olan 24 adet Pers sikkesi müzeye satın alma yoluyla kazandırılmıştır. Sikkelerin tamamı gümüş siglos tur. Siglosların 11 tanesi III. Tip grubuna ait oldukları bunların 10 adedinin IIIa grubu erken sikkeleri olduğu M.Ö. 490-475 yıllarında darp edildikleri 1 adedinin ise (Katalog No:1) IIIb tipi grubuna ait olduğu M.Ö. 480-450 yıllarında darp edildikleri düşünülmektedir. Diğer 13 adet siglosun IV. Gruba ait sikkeler olduğu bu sikkelerin 12 adedinin erken dönem M.Ö. 450-375 yıllarında, 1 adedinin (Katalog No:19) IVb geç döneme ait olduğu M.Ö. 375-330 yılları arasında darp edildikleri düşünülmektedir. Sikkelerin ön ve arka yüzlerinde lejant olmadığı, ön yüzlerinde Pers kralı betimi arka yüzde ise kare incus bulunmaktadır. Katoloğda 2-6-7-8-10-12-13-14-15-16-17-18-21-23 nolu sikkeler üzerinde görülen sonradan vurulan

punchmark olarak adlandırılan ikinci damgalar görülmektedir. Katalogdaki diğer sikkelerde punchmark bulunmamaktadır. Punchmarkların III. ve IV. Tip gubu Pers sikkeleri üzerinde sık görüldüğü bu damgaların tüccar veya bankerler tarafından sikkelere kişisel güvence vermek için damgalandığı görüşü kabul edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akşit, O. Likya Tarihi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul
- Alp, S. (2000). *Hitit Çağında Anadolu, Çivi yazılı ve Hiyeroglif yazılı Kaynaklar*, İstanbul: Tübitak.
- Alpaslan, C. – Kozbe, G.- Polat, Y. – Sivas, T. – Sivas, H – Şahin, I. Türkiye Demir Çağı Araştırmaları Üzerine Değerlendirmeler, <https://www.academia.edu>.
- Alram, M., (2012), "*The Coinage of the Persian Empire*", The Oxford Handbook of Greek and Roman Coinage, Oxford University Press, New York. pp. 61-87.
- Arslan, M. (2007). *Mithridates VI Eupator Romanın Büyük Düşmanı*, İstanbul: Odin Yayınları.
- Atlan, S. (1967). *Sidenin Milattan Önce V. ve IV. Yüzyıl Sikkeleri Üzerine Araştırmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Atlan, S. (1976). *1947-1967 Yılları Side Kazıları Sırasında Elde Edilen Sikkeler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Atlan, S. (1993). *Grek Sikkeleri*, İstanbul: Arkeoloji ve sanat Yayınları.
- Bahar, H. - Karauğuz, G. - Koçak, Ö. (1996). *Eskiçağ Konya Araştırmaları I (Phrygia Paroreus Bölgesi: Anıtlar, Yerleşmeler ve Küçük Buluntular)*, Konya: FS Yayınları.
- Balcer, J.M. (1991), "The East Greeks Under Persian Rule: A Reassessment", *Achaemenid History VI*, Leiden,
- Başaran, C. (1998), *Arkeolojiye Giriş*, Erzurum: Akademik Araştırmalar.
- Bauer, S. W. (2013), *Antik Dünya*, (Çev. Mehmet Moralı), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bierbrier, M. L. (2008). *Historical Dictionary of Ancient Egypt*, Lanham.
- Bingöl, A - Üngör, İ. (2015). "İskender'in Rüyası: Persler" *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, Sayı: 35, Eylül – Ekim.
- Bodzek, J. (2014). "Remarks On The Origins of Achaemenid Satrapic Coinages" *Folia Numismatica* 28/1, Scientiae Sociales XCIX, Krakow, 3-10.

- Briant, P. (2002). *From Cyrus to Alexander A History of the Persian Empire*. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns.
- Burn, A. R. (1984). *Persia and the Greeks*, London.
- Cahill, N. (2010). “*Sardeste Pers Tarihi*”, (Çev. G.Eren ve F.Can), *Lidyalılar ve Dünyaları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cahill, N. ve Kroll, J. H. (2005). *New Archaic Coin Finds at Sardis. America Journal of Arkeology*. Cilt 109. No. 4. Ekim, s. 589-617.589-617.
- Carradice, I. (1987). *The ‘Regal’ Coinage of the Persian Empire, Coinage and Administration in the Athenian and Persian Empire: The Ninth Oxford Symposium on Coinage and Monetary History*, (ed. Carradice I.), Oxford, BAR International Series, 343, 73-108.
- Carradice, I.- Price, M. (2001). *Helen Dünyasında Sikke*, Çev. O.Tekin, İstanbul: Homer Kitapevi.
- Carradice, I. ve Price, M. (1988), *Coinage in the Greek World*, Seaby, London.
- Casabonne, O. (2007). *Akamenid İmparatorluğu*. Arkeo Atlas, 6/2007, s.24
- Cook, J. M. (1973). *The Troad. An Archaeological and Topographical Study*, Oxford.
- Cramer, J. A. (1971). *Geographical and Historical Description of Asia Minor*, Amsterdam.
- Çimen, A. (2010). *Tarihi Değiştiren İmparatorluklar*, İstanbul, Timal Yayınları.
- Dandamaev, M. A. (1989). *A Political History of the Achaemenid Empire*. Leiden: E. J. Brill.
- Diakov, V.-Kovalev, S. (2008). *İlk Çağ Tarihi I (Ortadoğu, Uzakdoğu, Eski Yunan)*, (Çev. Özdemir İnce), İstanbul: Yordam Kitap.
- Dönmez, Ş. (2007). *The Achaemenid Impact On The Central Black Sea Region. İnci Delemen İçinde, The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultures in Anatolia*, İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Garthwaite G. R. (2011). *İran Tarihi*, (Çev. Fethi Aytuna), İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Günaltay, Ş. (1948). *İran Tarihi I (En Eski Çağlardan İskender’in Asya Seferine Kadar)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Head, B. V. (1911). *Historia Numorum: A Manual Of Greek Numusmatics*, Oxford.
- Herodotos, *Tarih*, (2010). (Çev. Müntekim Ökmen), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, I.
- Hill, C.F. (1922), *Catalogue of the Greek Coins of Arabia Mesopotamia and Persia*, British Museum, London.
- Hogarth, D. G. (1908). *Excavations at Ephesus*, London.
- Homer, (1984). *İlyada*, (Çev. A.Erhat, A.Kadir), İstanbul: Can Yayınları.
- Howgego, C. (1998). *Sikkelerin Işığında Eski Çağ Tarihi*, (Çev. O.Tekin), , İstanbul: Homer Kitapevi.
- Hugh, A.- Jones, M. (1937). *The Cities of Eastern Roman Provinces*, Oxford.
- Huxley, G.L. (1966). *The Early Ionians*, Londra.
- İnan, A. (1992). *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İren, K., Karaöz, Ç., Kasar, Ö., (2017). *Persler Anadolu'da Kudret ve Görkem*, (Ed. N. Tekdemir) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kammenhuber, A. (1972). "Kilikien", *Der Kleine Pauly IV*.
- Karwiese, S. (1995). *Antik Nüemizmatikçe Giriş*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları
- Karwiese, S. (2004). *Antik Nüemizmatikçe Giriş*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Karwiese, S. (2008). *Efes Artemis Tapınağı (Artemision) ve Sikkelerin "Keşfi"* (Çev. B. Y. Marksteiner). *Efes Artemisionu Bir Tanrıçanın kutsal mekânı* (ss. 346-349). Yayımlayan W. Seipel. Viyana: Phoibos Yayınevi.
- Kaya, M.A. (2018), *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi II: Demir Devri ve Pers Hâkimiyeti Dönemi*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Keen, A. G. (1998). *Dynastic Lycia: A political History of the Lycians and Their Relations with Foreign Powers C. 545-362 B.C.*, Brill, Leiden-Boston-Köln.
- Konuk, K. (2003), *Karun'dan Karia'ya Muharrem Kayhan Koleksiyonundan Erken Anadolu Sikkeleri*, İstanbul: Ege Yayınları.
- Kraay, C.M. (1976). *Archaic and Classical Greek Coins*, New York.

- Kroll, J. H. (2010). *Sardeis Sikkeleri, Lidyalılar ve Dünyaları*, (Ed.NicholasD. Cahill), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ksenophon, (1999). *Yunan Tarihi Hellenika, I-III*. Cilt, (Çev. Suat Sinanoğlu), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ksenophon, (2007). *Kyros'un Eğitimi (Kyrou Paideia)*, (Çevi: Furkan Akderin). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ksenophon, (2010). *Anabasis (On Binlerin Dönüşü)*, (Çev. Tanju Gökçöl), İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Kuhrt, A. (2010). *Eski Çağ'da Yakındoğu (MÖ 3000-330) II*, (Çev. Dilek Şendil), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kuhrt, A. (2012). *Pers İmparatorluğu Anadolu'da Persler*, İstanbul: Aktüel Arkeoloji Sayı 25.
- Kuhrt, A., (2001), *The Achaemenid Persian Empire (c.550-c.330 BCE)*, (Ed.) Alcock, S.E.T.N.D'Altroy, K.D. Morrison ve C.M.Sinopoly, *Empires: Perspectives Archaeology and History*, Cambridge University Pres, New York, pp.93-123.
- Küçükören, C. (2005). *Egede Bir Anadolu Uygarlığı Karia*, İstanbul: Ekin Yayınları.
- Laroche, E. (1986). "Toponymes Hittites dans Le Turquie Moderne", *Türk Tarih Kongresi Bildirileri, IX-1*, 1986: 221-225.
- Lincoln, B. (2007). *Religion, Empire, and Torture: The Case of Achaemenian Persia*, with a Postscript on Abu Ghraib, Chicago & London: The University of Chicago Press. s.4.
- Llyod, S. (2012). *Türkiye'nin Tarihi: Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, (Çev. Ender Varinlioğlu), Ankara: Tübitak Yayınları, 2012.
- Luckenbill, Daniel D. (1926). *Ancient Records of Assyria and Babylonia I*, Chicago.
- Mansel, A. M. (1945). *Eski Doğu ve Yunan Tarihinin Ana Hatları*, İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası.
- Mansel, A. M.(2014) *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 10. Baskı.

- Memiş E. (2006). *Eski Çağ Medeniyetleri Tarihi*, Bursa: Ekin Kitapevi Yayınları.
- Memiş, E. (2001), *Eskiçağ Tarihinde Doğu Batı Mücadelesi*, Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları.
- Mieroop M. V. (2018). *Eski Yakındoğu Tarihi MÖ 3000-323*, (Çev. Sinem Gül), İstanbul: Homer kitabevi.
- Mierse, W. E. (1983). *The Persian Period. Sardis from Prehistoric to Roman Times: Results of the archaeological exploration of Sardis 1958-1975* (ss. 109-138). Editör Hanfmann, G. M. A.. Cambridge, Massachusetts, London, MA: University Press.
- Morrisson, C. (2002), *Antik Sikkeler Bilimi Nümismatik "Genel Bir Bakış"*, (Çev. Z. Çizmeli Öğün, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Olmstead Albert T. (1948). *History of the Persian Empire*, Chicago.
- Otten, H. (1988). *Die Bronzetafel aus Boğazköy, Ein Staatsvertrag Tuthalijas IV*, Wiesbaden.
- Özsait, M. (1980). *İlkçağ'da Pisidya*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Matbaası.
- Pasmans, P. (2002). *De Perzische siglos, de zilveren pasmunt van de Achaemeniden*, De Muntklapper 35, 1-6.
- Reyhan, E. ve Cengiz, Tülin, B. (2015). *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Rider, G. (2001). *La Naissance de la Monnaie: Pratiques Monétaires de l'Orient Ancien* Presses Universitaires de France, Paris.
- Roberts, J. M. (2011). *Dünya Tarihi I*, (Çev. İdem Erman), İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Rollinger R. (2012). "Med Krallığı: Hayalet İmparatorluk", *Son Tunç Çağı'ndan Helenistik Dönem Anadolu'nun Arkeoloji Atlası 2*, 2012/01, (Ed. Necmi Karul), İstanbul: Doğan Burda Yayınları.

- Roosevelt, C. H. (2012). *Iron Age Western Anatolia: The Lydian Empire and Dynastic Lycia. A Companion to the Archaeology of the Ancient Near East 1* (ss. 896-913), Editör D. T. Potts. Blackwell Publishing Ltd.
- Root, M.C. (1979), *The King and Kingship in Achaemenid Art: Essays on the Creation of an Iconography of Empire*, Acta Iranica 19, Troisième Série, Textes et Mémoires Vol. IX, Leiden.
- Sarıkaya, S. (2012), "Astyages ve Kroisos'un Sonu", *Aktüel Arkeoloji*, Sayı 25, s. 38-51, İstanbul: Pasifik Ofset.
- Schaps, D. M. (2015). *The Invention of Coinage and the Monetization of Ancient Greece*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Schwertheim, E. (2009). *Antikçağda Anadolu*, (Çev. N. Batu), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları: 7, (2015). Konya
- Sevin, V. (1982). *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi 1*, İstanbul: Görsel Yayınlar.
- Sevin, V. (2001). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sevin, V. (2003). *Anadolu Arkeolojisi (Başlangıçtan Perslere Kadar)*, İstanbul: Der Yayınları.
- SNG Turkey I = Sylloge Nummorum Graecorum Turkey I, The Muharrem Kayhan Collection (2002). İstanbul, Bordeaux: Ausonius Publications.
- Strabon. (2000). *Geographika* (Çev. A. Pekman) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Stronach, D. (2013). *Cyrus and Pasargadae*, (Edited by: Touraj Daryaee). Cyrus the Great An Ancient Iranian King. Santa Monica: Afshar Publishing, 53-77.
- Sykes, P. (1915). *A History Of Persia*, 1. Cilt, Macmillan and Co., Limited, London.
- Tarhan, T. M. (1979) "Eskiçağ'da Kimmerler Problemi", VIII. *Türk Tarih Kongresi*, I, Ankara.
- Tekin, O. (1997). *Antik Nüsmistik ve Anadolu*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

- Tekin, O. (2016). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekin, O. (2017). “*Pers Döneminde Anadolu’da Para ve Ticaret*” *Persler Anadolu’da Kudret ve Görkem*, (Ed. Kaan İren, Çiçek Karaöz, Özgür Kasar), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tekin, O. (2018). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul: İletişim Yayınları, 12. Baskı.
- Thukydides, (1950). *Peloponnesos’lularla Atina’lıların Savaşı, I. Kitap*, (Çev. Halil Demircioğlu), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tulay, A.S. (2001), *Genel Nümizmatik Sözlüğü*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları,
- Tuplin, C. (2014). “The Changing Pattern of Achaemenid Persian Royal Coinage” P. Bernholz and R. Vaubel (ed.), *Explaining Monetary and Financial Innovation, Financialand Monetary Policy Studies 39*, DOI: 10.1007/978-3-319-06109-2-6,©Springer International Publishing Switzerland, s. 127-168.
- Vallat, F. (1997). *Cyrus l'usurpateur*. *Topoi*. 1, 423-434.
- Vallat, F. (2010). *Darius: Le Grand Roi*. (Direction: Jean Perrot). Le Palais de Darius à Suse. Paris: Presses de l’université Paris-Sorbonne, 50-73.
- Wallaca, R.W. (1989). *On the Protuctionand Exhchange Of Early Anatolian Of Electrum Coinages*, *REA* 91, 1-2.
- Weiskopf, M. (1989). *The So-Called “Great Satraps Revolt”, 366-360 B.C. Concerning Local İnstability in the Achaemenid far West*, Stuttgart, Franz Steiner.
- Wiesehöfer, J. (2003). *Antik Pers Tarihi*, (Çev. Mehmet Ali İnci), İstanbul: Telos Yayınları 1. Baskı.

KATALOĞ

Katalog No: 1 - Müze Envanter No: 1977

Ö. Y.: Pers Kralı giysili, Sağa diz kapağı koşusu betimi, sağ elde çapraz tutuş mızrak ve sol elde yay, Tip IIIb

A.Y.: İncus.

Dönem: Pers – yak. M.Ö. 490/80-420

Mad.,: AR, Ölçü: 14 mm, Ağ: 3,9 gr.

Buluntu Yeri: Satın alma

Ref.: Carradice Pl XII, 16; SNG Kayhan 1030

Katalog No: 2 - Müze Envanter No: 2025

Ö. Y. : Pers Kralı, Sağa diz kapağı koşusu betimi, elde çapraz tutuş mızrak ve yay Punchmarklar, Tip IIIa

A.Y. : İncus, punchmarklar

Dönem: Pers – yak. M.Ö 490-475

Mad., AR, Ölçü: 16 mm, Ağ: 5,4 gr.

Buluntu Yeri: Satın alma

Ref.: Carradice Pl XII, 14-15; BMC-p. XXV,15.

Katalog No: 3 - Müze Envanter No: 2201

Ö. Y. : Pers Kralı giysili, Sağa diz kapağı koşusu betimi, tam beli olmamakla çapraz tutuş mızrak ve yay, Tip IIIa

A.Y. : İncus

Dönem: Pers – yak. M.Ö 490-475

Mad.: AR, Ölçü: 15mm, Ağ.: 5,5 gr

Buluntu Yeri: Satın alma

Ref.:CarradicePlXII,14-15;BMC-p.XXV,15.

Katalog No: 4 - Müze Envanter No: 3729

Ö. Y.: Pers Kralı giysili, Sağa diz kapağı koşusu betimi, bir elde hançer, bir elde yay, Tip IV

A.Y. : İncus

Dönem: Pers – yak. M.Ö 450-375

Mad.: AR, Ölçü: 14mm, Ağ.: 5,7 gr

Buluntu Yeri: Satın alma

Ref.: BMC Arabia Pl XXVII, 19-20 ; Carradice Pl XV, 46-49 ; SNG Kayhan 103

Katalog No: 5 - Müze Envanter No: 3730

Ö. Y. : Pers Kralı giysili, Sağa diz kapağı koşusu betimi, bir elde hançer, bir elde yay, Tip IV

A.Y. : İncus

Dönem: Pers – yak. M.Ö 420 - 375

Mad.: AR, Ölçü: 16 mm, Ağ.: 5,6 gr

Buluntu Yeri: Satın alma

Ref.: BMC Arabia Pl XXVII, 7-8; Carradice Pl XIV, 43-45; SNG Kayhan 1032-1033

Katalog No: 6 - Müze Envanter No: 3731

Ö. Y. : Pers Kralı giysili, Sağa diz kapağı koşusu betimi, bir elde hançer, bir elde yay, Punchmark, Tip IV

A.Y. : İncus

Dönem: Pers – yak. M.Ö 420 - 375

Mad.: AR, Ölçü: 16 mm, Ağ.: 5,6 gr

Buluntu Yeri: Satın alma

Ref.: BMC Arabia Pl XXVII, 7-8; Carradice Pl XIV, 43-45; SNG Kayhan 1032-1033

Katalog No: 7 - Müze Envanter No: 3732

Ö. Y. : Pers Kralı, Sağa diz kapağı koşusu betimi, tam beli olmamakla çapraz tutuş
mızrak ve yay, Punchmarklar, Tip IIIa

A.Y. : İncus, Punchmarklar.

Dönem: Pers – yak. M.Ö 490-475

Mad.: AR, Ölçü: 15mm, Ağ.: 5,4 gr

Buluntu Yeri: Satın alma

Ref.: Carradice Pl XII, 14-15; BMC-p. XXV,15.

Katalog No: 8 - Müze Envanter No: 3733

Ö. Y.: Pers Kralı, Sağa diz kapağı koşusu betimi, tam beli olmamakla çapraz tutuş
Mızrak ve yay, Punchmarklar, Tip IIIa

A.Y. : İncus, Punchmark.

Dönem: Pers – yak. M.Ö 490-475

Mad.: AR, Ölçü: 15mm, Ağ.: 5,4 gr

Buluntu Yeri: Satın alma

Ref.: Carradice Pl XII, 14-15; BMC-p. XXV,15.

Katalog No: 9 - Müze Envanter No: 3734

Ö.Y.: Pers Kralı, Sağa diz kapağı koşusu betimi, bir elde hançer, bir elde yay, TipIV

A.Y. : İncus

Dönem: Pers – yak. M.Ö 420 - 375

Mad.: AR, Ölçü: 12 mm, Ağ.: 4,8 gr

Buluntu Yeri: Satın alma

Ref.: BMC Arabia Pl XXVII, 7-8; Carradice Pl XIV, 43-45; SNG Kayhan 1032-1033

Katalog No: 10 - Müze Envanter No: 3735

Ö.Y.: Pers Kralı giysili, Sağa diz kapağı koşusu betimi, bir elde hançer, bir elde yay, Punchmark, Tip IV

A.Y. : İncus, punchmark

Dönem: Pers – yak. M.Ö 420 - 375

Mad.: AR, Ölçü: 13 mm, Ağ.: 5,4 gr

Buluntu Yeri: Satın alma Ref.: BMC Arabia Pl XXVII, 7-8; Carradice Pl XIV, 43-45 ; SNG Kayhan 1032-1033

Katalog No: 11 - Müze Envanter No: 3736

Ö.Y.: Pers Kralı, Sağa diz kapağı koşusu, elde çapraz tutuş mızrak ve yay, Tip IIIa

A.Y.: İncus.

Dönem: Pers – yak. M.Ö. 490-475

Mad., AR, Ölçü: 13 mm, Ağ: 5,5 gr.

Buluntu Yeri: Satın alma

Ref: Carradice Pl XII, 14-15; BMC-p. XXV,15.

Katalog No: 12 - Müze Envanter No: 3737

Ö. Y. : Pers Kralı, Sağa diz kapağı koşusu betimi, bir elde hançer, bir elde yay,

Punchmarklar, Tip IV

A.Y. : İncus.

Dönem: Pers – yak. M.Ö. 450-420

Mad.: AR, Ölçü: 13 mm, Ağ.: 5,6 gr

Buluntu Yeri: Satın alma

Ref.: BMC Arabia Pl XXVI, 13-15; Carradice Pl XIII, 32-35; SNG Kayhan 1035

Katalog No: 13 - Müze Envanter No: 3738

Ö.Y.: Pers Kralı, Sağa diz kapağı koşusu betimi, bir elde hançer, bir elde yay,
Punchmarklar, Tip IV

A.Y.: İncus.

Dönem: Pers – yak. M.Ö 450-420

Mad.: AR, Ölçü: 12 mm, Ağ.: 5,4 gr

Buluntu Yeri: Satın alma

Ref.: BMC Arabia Pl XXVI, 13-15; Carradice Pl XIII, 32-35; SNG Kayhan 1035

Katalog No: 14 - Müze Envanter No: 5212

Ö. Y. : Pers Kralı, Sağa diz kapağı koşusu betimi, bir elde hançer, bir elde yay,
Punchmarklar, Tip IV

A.Y. : İncus, Punchmarklar.

Dönem: Pers – yak. M.Ö 450-420

Mad.: AR, Ölçü: 13 mm, Ağ.: 5,4 gr

Buluntu Yeri: Satın alma

Ref.: BMC Arabia Pl XXVI, 13-15; Carradice Pl XIII, 32-35; SNG Kayhan 1035

Katalog No: 15 - Müze Envanter No: 5213

Ö. Y. : Pers Kralı, Sağa diz kapağı koşusu, bir elde hançer, bir elde yay, Tip IV

A.Y. : İncus, Punchmark.

Dönem: Pers – yak. M.Ö 450-420

Mad.: AR, Ölçü: 16 mm, Ağ.: 5,1 gr

Buluntu Yeri: Satın alma

Ref.: BMC Arabia Pl XXVI, 13-15 ; Carradice Pl XIII, 32-35 ; SNG Kayhan 1035

Katalog No: 16 - Müze Envanter No: 5214

Ö. Y. : Pers Kralı, Pek belli olmamakla sağa diz kapağı koşusu, elde çapraz tutuş mızrak ve yay, Tip IIIa

A.Y. : İncus, Punchmark.

Dönem: Pers – yak. M.Ö 490-475

Mad., AR, Ölçü: 13 mm, Ağ: 5,2 gr.

Buluntu Yeri: Satın alma

Ref: Carradice Pl XII, 14-15; BMC-p. XXV,15.

Katalog No: 17 - Müze Envanter No: 5215

Ö. Y. : Pers Kralı, Pek belli olmamakla sağa diz kapağı koşusu, bir elde hançer, bir elde yay, Tip IV

A.Y. : İncus, Punchmark.

Dönem: Pers – yak. M.Ö 450-420

Mad.: AR, Ölçü: 13 mm, Ağ.: 5,2 gr

Buluntu Yeri: Satın alma

Ref.: BMC Arabia Pl XXVI, 13-15 ; Carradice Pl XIII, 32-35 ; SNG Kayhan 1035

Katalog No: 18

Müze Envanter No: 6197

Ö. Y. : Pers Kralı, Sağa diz kapağı koşusu, bir elde hançer, bir elde yay, Tip IV

A.Y. : İncus, Punchmark.

Dönem: Pers – yak. M.Ö 420-375

Mad.: AR, Ölçü: 15 mm, Ağ.: 5,2 gr Buluntu Yeri: Satın alma

Ref.: BMC Arabia Pl XXVII, 7-8; Carradice Pl XIV, 43-45; SNG Kayhan 1032-1033

Katalog No: 19 - Müze Envanter No: 6705

Ö. Y. : Pers Kralı, Sağa diz kapağı koşusu, bir elde hançer, bir elde yay, Geç Tip IV

A.Y. : İncus

Dönem: Pers – yak. M.Ö 375-330

Mad.: AR, Ölçü: 15 mm, Ağ.: 5,5 gr

Buluntu Yeri: Satın alma

Ref.: BMC Arabia Pl XXVII, 19-20 ; Carradice Pl XV, 46-49 ; SNG Kayhan 1031

Katalog No: 20 - Müze Envanter No: 7358

Ö.Y.: Pers Kralı, Sağa diz kapağı koşusu, elde çapraz tutuş mızrak ve yay, Tip IIIa

A.Y.: İncus

Dönem: Pers – yak. M.Ö 490-475

Mad., AR, Ölçü: 15 mm, Ağ: 5,4 gr.

Buluntu Yeri: Satın alma

Ref: Carradice Pl XII, 14-15

Katalog No: 21 - Müze Envanter No: 7881

Ö. Y.: Pers Kralı, Sağa diz kapağı koşusu betimi, elde çapraz tutuş mızrak ve yay, Punchmarklar Tip IIIa

A.Y. : İncus, Punchmark

Dönem: Pers – yak. M.Ö 490-475

Mad., AR, Ölçü: 15 mm, Ağ: 5,6 gr.

Buluntu Yeri: Satın alma

Ref: Carradice Pl XII, 14-15

Katalog No: 22 - Müze Envanter No: 7882

Ö. Y.: Pers Kralı, Sağa diz kapağı koşusu, elde çapraz tutuş mızrak ve yay, Tip IIIa

A.Y. : İncus,

Dönem: Pers – yak. M.Ö 490-475

Mad., AR, Ölçü: 16 mm, Ağ: 5,4 gr.

Buluntu Yeri: Satın alma

Ref: Carradice Pl XII, 14-15

Katalog No: 23 - Müze Envanter No: 10252

Ö. Y. : Pers Kralı, Sağa diz kapağı koşusu duruşu, bir elde hançer, bir elde yay,
Punchmarklar Tip IV

A.Y. : İncus, Punchmarklar

Dönem: Pers – yak. M.Ö 420 - 375

Mad.: AR, Ölçü: 15 mm, Ağ.: 5,4 gr

Buluntu Yeri: Satın alma

Ref.: BMC Arabia Pl XXVII, 7-8; Carradice Pl XIV, 43-45; SNG Kayhan 1032-1033

Katalog No: 24 - Müze Envanter No: 10297

Ö. Y.: Pers Kralı, Sağa diz kapağı koşusu, elde çapraz tutuş mızrak ve yay, Tip IIIa

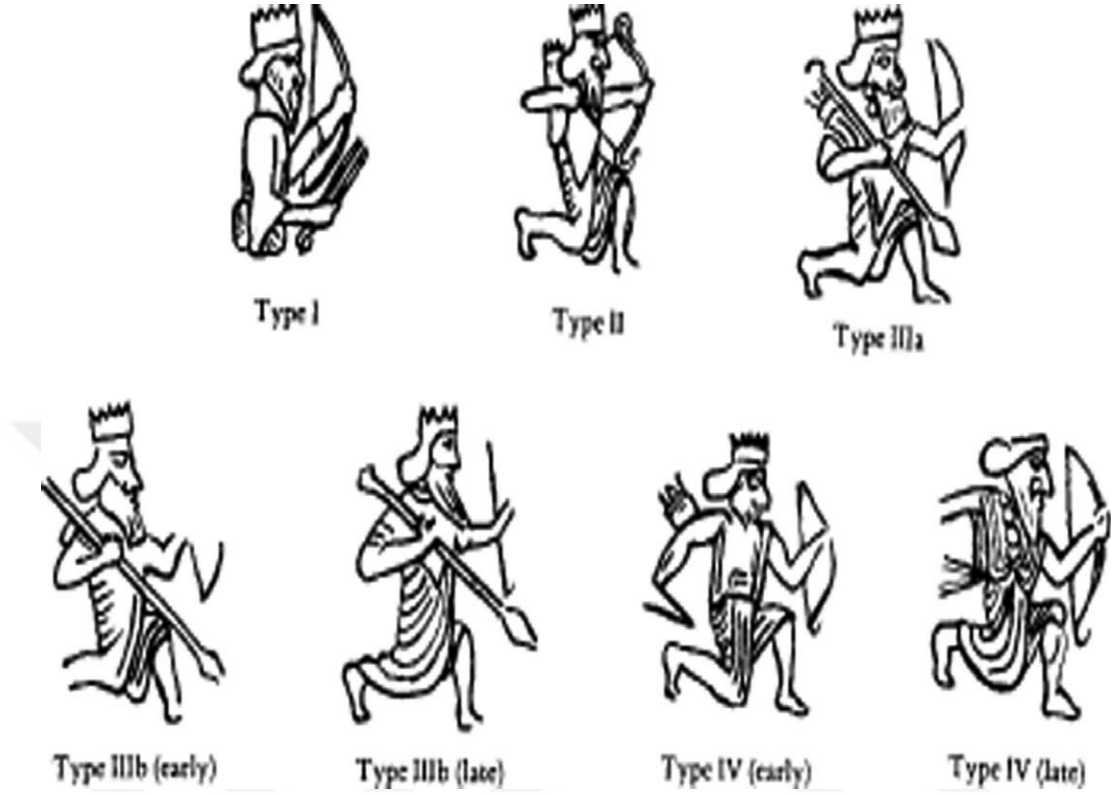
A.Y. : İncus,

Dönem: Pers – yak. M.Ö 490-475

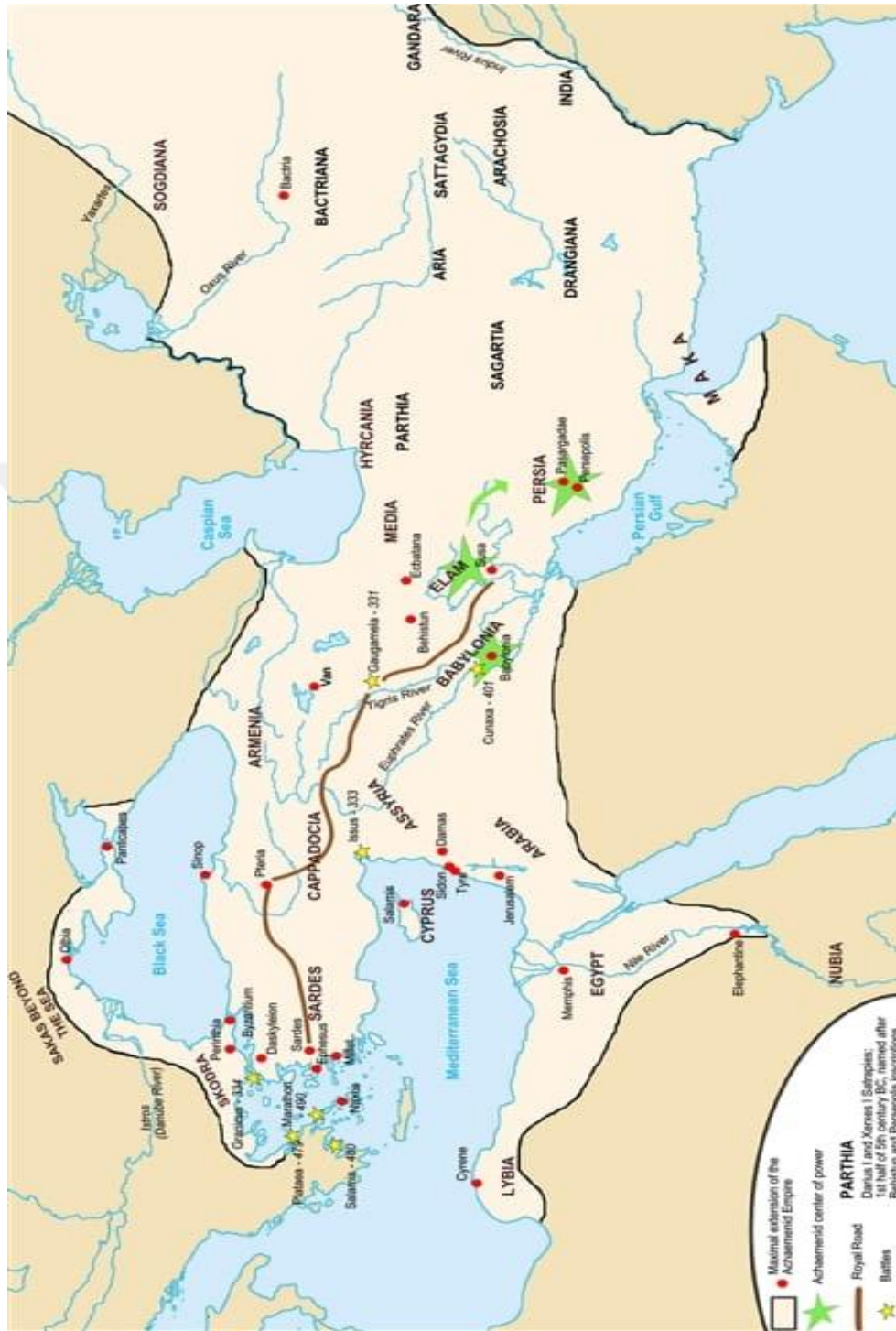
Mad., AR, Ölçü: 12 mm, Ağ: 4,5 gr. Buluntu Yeri: Satın alma

Ref: Carradice Pl XII, 14-15

EKLER

Çizim-1: I.Dariustan itibaren darp edilmiş Pers sikkeleri ön yüzde bulunan tip çizimleri. Çizimler: Carradice I., *The Regal Coinage of the Persian Empire*, in *Coinage and Administration in the Athenian and Persian empires*. BAR Intern. Series 343, 1987, s. 78.

Harita 1: Pers İmparatorluğu Yayılım Alanı

Harita-2: Batı Anadolu'da Sikke Darp eden İlk Şehirler Carradice, I. ve M.Price, *Helen Dünyasında Sikke*, Çev. O.Tekin, İstanbul,2001,s.15.

ÖZGEÇMİŞ

